

MATERINŠČINA KOT DEDIŠČINA? PROBLEMATIKA JEZIKOVNE DEDIŠČINE NA PRIMERU VPISOV V REGISTER NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE

ROK MRVIČ

Leta 2015 je nastal prvi vpis jezikovnega oz. narečnega sistema kot dediščinske enote v Register nesnovne kulturne dediščine Republike Slovenije. Področje t. i. jezikovne dediščine v kulturnih politikah držav pogodbenic izkazuje nedosledno vodenje dediščinskih praks glede na Unescove mednarodne sporazume, zlasti Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (2003). V prispevku obravnavamo glavne zakonodajne dokumente, ki zadevajo nesovno kulturno dediščino, in enote, vpisane v državni register, da bi ovrednotili, kako v Sloveniji poteka upravljanje z jezikovno dediščino, ter spodbudili širšo razpravo o dolgoročnem urejanju tega področja.

Ključne besede: nesovna kulturna dediščina, jezikovna dediščina, slovenska narečja, folklor, ustno izročilo

In 2015, for the first time, a language or dialect system was inscribed as an element of cultural heritage in the Register of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Slovenia. In the field of the so-called linguistic heritage, the cultural policy of the State Parties shows inconsistent heritage management in relation to the international agreements of UNESCO, especially the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003). In this article, we discuss the main legislative documents on intangible cultural heritage and the elements registered in the National Register to assess how linguistic heritage is managed in Slovenia and to stimulate a broader debate on the long-term regulation of this field.

Keywords: intangible cultural heritage, linguistic heritage, Slovenian dialects, folklore, oral tradition

NESNOVNA KULTURNA DEDIŠČINA IN JEZIKOVNA DEDIŠČINA

V letih, ki so sledila sprejetju Unescove *Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine* (Unesco, 2003; nadalje Konvencija),¹ je v Sloveniji nastalo več strokovnih in znanstvenih publikacij, posvečenih vprašanju dediščine v najširšem smislu,² ki so problematizirale

¹ Pri sklicevanju na Unescove dokumente smo uporabili uveljavljene slovenske prevode. Na seznamu virov razprave so v prvem razdelku dokumenti navedeni v izvorniku, slovenski prevodi pa so pripisani v oglatih oklepajih.

² Izbor slovenske literature o nesovni kulturne dediščini, ki je bil pregledan v iskanju preteklih omemb in morebitnih obravnav t. i. jezikovne dediščine, je mogoče okvirno razdeliti na tri obdobja, kar z manjšim časovnim zamikom odseva razvoj in širjenje dediščinskega diskurza na Slovenskem, in sicer: 1., »zgodnje obdobje« od leta 2003, tj. od objave Konvencije do njene ratifikacije (npr. Hudales, Visočnik, 2005a, 2005b; Prešeren, Gorenc, 2005), 2., »zagonsko obdobje« od 2008, tj. po ratifikaciji Konvencije in uvedbi vloge Koordinatorja varstva nesovne kulturne dediščine (nadalje Koordinator), ki jo je opravljal Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU (projekt je vodil Naško Križnar), ter začetku postavitve Registra nesovne kulturne dediščine (nadalje Register; npr. Piko-Rustia, 2009; Jezernik, 2010; Križnar, 2010, 2012; Fakin Bajec, 2011; Židov, 2011; Slavec Gradišnik, 2012; Dolžan Eržen, Slavec Gradišnik, Valentinčič Furlan, 2014) ter 3., »zrelo obdobje« od leta 2018, tj. po dopolnitvi ZVKD-1 in ustalitvi zveze »nesovna kulturna dediščina« ter prvih srednjeročnih rezultatih dela Slovenskega etnografskega muzeja kot novega Koordinatorja od leta 2011 (npr. Fikfak, Jezernik,

historiat in postopno genezo tega pojma, njegovo teoretsko (ne)uporabnost na etnološkem, kulturnoantropološkem, folklorističnem in sorodnih področjih, samo izbiro poimenovanja³ in navsezadnje številne različno vrednotene posledice dediščinjenja (npr. Muršič, 2018; Ledinek Lozej, Rogelja Caf, 2020) ter z njim povezanih premikov strokovnih, zlasti varstvenih praks. S temi prvimi vprašanji se je tudi v Sloveniji začelo, kar je Valdimar Hafstein v širšem kontekstu imenoval »dediščinska doba«, njena posledica pa je, da »dediščino vidimo na vsakem vogalu«, pri čemer je označenec večinoma star in znan, le pogled nanj z označevalcem v obliki besedne zveze »nesnovna kulturna dediščina« je nov (Hafstein, 2012: 501). Na povečano dinamiko razprav o dediščini torej lahko gledamo kot na simptom spoprijemanja z novim, ki v času prihoda v slovenski prostor ni bilo nič zares novega, kakor so ugotovili številni raziskovalci (Slavec Gradišnik, 2006, 2014; Muršič, 2018). Nova je bila v določenih pogledih upravno-politična razsežnost kulturne dediščine, nastala z rezultati političnih pogajanj v Unescu.⁴ V Sloveniji se je nesnovna kulturna dediščina v zakonodaji dokončno uveljavila leta 2008 z ratifikacijo Konvencije (MKVKNKD) in Zakonom o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). Z uradnim priznanjem je postala del upravnih struktur slovenske kulturne politike in njene ideologije (Muršič, 2018: 20–21). In četudi dediščina zavoljo arbitrarnih družbenih opredelitev ne more vzpostaviti teoretske dimenzije (nav. delo: 16), je kljub vsemu postala pogosto obravnavan raziskovalni predmet. Polje dediščinskega diskurza namreč mnogi raziskovalci preučujejo kot resda enega izmed mlajših, a hkrati najboljšejših globalnih poligonov za družbene procese in z njimi povezano stalno

---

2018, 2021; Ivančič Kutin, Kropelj Telban, 2018, 2021; Muršič, 2018; Piko-Rustia, 2018; Židov, 2018, 2020; Ledinek Lozej, Rogelja Caf, 2020; Fikfak, 2021; Ledinek Lozej, Pisk, 2021). Poudariti velja, da so obdobja omejena približno, v navedenih delih pa so podrobnejši sezname bibliografije in številnih znanstvenih in predvsem strokovnih srečanj, ki so z različnih vidikov obravnavala nesnovno kulturno dediščino, tu pa jih zaradi omejitve obsega ne navajamo.

³ Težave s prevajanjem »nesnovnosti« dediščine po sprejetju Konvencije so bile v slovenskem prostoru večkrat poudarjene (npr. Slavec Gradišnik, 2006, 2014: 11–12; Židov, 2011: 282–283, 2018: 45), poimenovanje »dediščina« pa je bilo le v manjši meri predmet podrobnih terminoloških obravnav. Pomemben je podatek, da se je besedna zveza »kulturna dediščina« v 20. stoletju sprva pojavila prav v zvezi »jezikovna kulturna dediščina« (Muršič, 2018: 17–18).

⁴ Razvoja konceptov, ozadja sprejema temeljnih dokumentov in historiata dediščine v sodobnem pomenu zaradi omejitve obsega ne obravnavamo. V mednarodnem prostoru so bile temu namenjene obsežne monografije in tematske številke znanstvenih in strokovnih revij; tu je navedena zgolj literatura, ki je v besedilu razprave uporabljena na več mestih in prinaša spoznanja, uporabna tudi za premislek o jezikovni dediščini. Tako je selektivno povzeto, da je v kontekstu delovanja Unesca uveljavitev pojma nesnovne kulturne dediščine in njene okoliščine obsežno popisal Valdimar T. Hafstein (2018), odnos pojma do uveljavljenih folklorističnih konceptov, ki se jih delno dotaknemo v razdelku Razprava, pa Kristin Kuutma (2016) in Alessandro Testa (2016, 2021). Med slovenskimi razpravami je strnjen historiat varovanja kulturne dediščine na Slovenskem predstavljen v Delak (2005) in Delak Koželj (2005), zgodovina pojma v Muršič (2018), širši kontekst nesnovne kulturne dediščine in obdobja po sprejemu Konvencije v Slavec Gradišnik (2014), z nesnovno dediščino povezani varstveni vidike implementacije Konvencije, tudi z muzejske perspektive, v Židov (2011, 2014, 2018, 2020), na ravni zastopanosti pojma v državnih dokumentih (z vidika t. i. avtoriziranega dediščinskega diskurza po Smith 2006) pa v Poljak Istenič (2014).

dinamiko horizontalnih in vertikalnih družbenih razmerij (prim. Smith, 2006: 10–11). Kako priljubljeni temi sta postali snovna in nesnovna dediščina pričajo številni dogodki, projekti in publikacije.⁵

Preučevanje dediščinskih praks in diskurzov je na mednarodni ravni povzročilo polarizacijo, ki je na eni strani prinesla kritiko »kulta dediščine« (Lowenthal, 2015 [1985]; več o kritikah v Hafstein, 2012; Brumann, 2014; Fournier, 2021), na drugi strani pa je spodbudila odzive tistih, ki so v njih videli zapostavljanje novonastajajočih raziskovalnih področij in njihovega potenciala; razhajanja so v mnogočem spomnila na diskurz o »avtentičnosti« kulturnih pojavov (Hafstein, 2012: 501–502; prim. Bendix, 1997, 2021).

Pristop, ki bi postavil distanco do enega in drugega pola, se izognil polarizaciji zavoljo polarizacije same ter pri tem vključil dotlej premalo upoštevan vpliv raziskovalčevih osebnih »dediščinskih nazorov«, je ponudil Christoph Brumann (2014). Kaj torej opredeljuje Brumannovo t. i. agnostično⁶ preučevanje dediščine? Raziskovalec kot »agnostik« 1. izkušnje posameznikov z dediščino in verovanja/neverovanja vanjo obravnava enakovredno; 2. priznava, da so določena merila za presojo »dediščinskosti« postavljena na empirično preverljivih atributih in dejstvih, npr. starost, razširjenost, izvor; 3. zavrača idejo o vnaprejšnji danosti dediščine, tj. vrojenosti »dediščinskega« v objekte in prakse, a obenem upošteva možnost, da njihova »materialnost omejuje njihove družbene interpretacije in rabe« (Brumann, 2014: 180).

Rajko Muršič v premisleku o dediščini v slovenskem prostoru kot pozitivne posledice za skupnost oz. družbo prepoznava »poživljanje skupnosti« oz. oživljanje tistega, kar danes ni več samoumevno – skupnega dobra. Kljub temu, da je sam kritičen do posameznih oblik ravnanja z dediščino, npr. do ideologizacije in lastninjenja oz. komercializacije, poudari zlasti prispevek dediščine k ohranjanju družbenih odnosov, ne pa toliko njenemu varovanju. Slednje mu namreč pomeni hkrati konec in začetek dediščine (Muršič, 2018: 35; prim. enako v Hafstein, 2012: 502) oz. prelomno spremembo. Pričakovanja pobudnikov vpisovanja narečnih sistemov kot enot nesnovne kulturne dediščine v Register, ki jih bomo obravnavali v analizi, in pomembne »poživitvene« vloge za lokalne narečne skupnosti⁷ bomo sopostavili normi, ki je oblikovala področje nesnovne kulturne dediščine. S tem ciljamo na državno zakonodajo in dokumentacijo Koordinatorja, pri čemer v historiat ne posegamo dlje od leta sprejema Konvencije, torej od 2003.⁸ Če z analizo »institucionalnih in zakonskih okvirov«

⁵ Gl. pregled literature v opombi 2.

⁶ »Agnostično« raziskovalno stališče lahko postavimo med »neverujočega« kritika in »verujočega« zagovornika dediščinskih praks, kakor so od leta 2003 opredeljene in promovirane pod Unescovim okriljem. Metaforični prenos religiozoloških terminov oz. njihovih podob, ki so se v dediščinskem diskurzu vsaj delno terminologizirale, se je okrepil zlasti po kritičnem prispevku Davida Lowenthala (2015 [1985]; prim. Jezernik, 2005).

⁷ Termin govorne oz. narečne skupnosti (ang. *speech community*) uporabljamo glede na uveljavljeno lingvističnoantropološko literaturo (Morgan, 2004).

⁸ Letnica 2003 je arbitrarni mejnik, saj so postopki varovanja dediščine znatno starejši in imajo nezane-marljiv historiat – niso le projekt zadnjih desetletij, temveč stvar predznanstvenih začetkov etnologije,

upoštevamo pogoje, ki dediščino formalno določajo, v analizi pobud in vpisov v registru pa »vsebine kulturnih praks«, s katerimi upravljajo pristojni organi (prim. delitev po Fournier, 2021: 36), je ta sopostavitev pomembna osnova za oblikovanje kontekstu prilagojenega »agnostičnega pristopa«. Po prvem branju Konvencije v angleškem izvorniku in razpravi Rieksa Smeetsa (2004) o razmerju jezik : nesnovna kulturna dediščina ter pregledu stanja v Registru smo opazili določene razlike med mednarodno in državno ureditvijo jezikovne dediščine kot priložnostno uveljavljenega podpodročja nesnovne kulturne dediščine. Zaradi tega se v razpravi opiramo tudi na Brumannovo misel, da ni vsak pojav enako dovzeten oz. ustrezen za dediščinjenje (Brumann, 2014: 180), s čimer želimo poudariti potencialne pomanjkljivosti, ki se utegnejo sčasoma pokazati v današnji ureditvi dediščinskih praks. Obenem bomo poskusili identificirati dejavnike, s katerimi bi lahko pojasnili, kako in zakaj so se narečni sistemi znašli v slovenskem »dediščinskem sistemu«.

S tem izhodiščem in iz njega izpeljanimi vprašanji lahko pripomoremo k zapolnitvi vrzeli, ki je na področju nesnovne kulturne dediščine nastala za jezikovno dediščino. Širšo problematiko nesnovne kulturne dediščine sta v začetku tisočletja po sprejetju Konvencije vsaka po svoje obravnavali etnologija in kulturna antropologija in z njima povezana muzealska stroka v pretežno varstvenih zavodih, in sicer vsaka s svoje perspektive. Kakor sta ugotovila Jože Hudales in Rajko Muršič (2005: 7–8), je zlasti muzealska veja tedaj cvetela, medtem ko znanstvenih del o dediščini (še) ni bilo. Slednje so prepoznali zlasti znanstveniki, toda iz tedaj objavljenih del razberemo, da nobena od institucij, ki se je neposredno ukvarjala z dediščino, ni obravnavala jezikovne dediščine. Razloga za to ni težko najti – preučevanje jezika namreč prvenstveno ni sodilo (in še vedno ne sodi) na nobeno izmed raziskovalnih oz. interesnih področij ustanov, ki so zadnji dve desetletji v največji meri sooblikovale dediščinski diskurz v Sloveniji.

Zakaj začeti razpravo o jezikovni dediščini? Odgovor je preprost. Kljub dediščinjenju jezikovnih sistemov do take razprave v slovenskem prostoru (še) ni prišlo, odpreti pa jo je treba, ker »[u]streznega upravljanja s kulturno dediščino [...] ni mogoče pričakovati, če ga ne spremljajo razprave o zasnovah prezentiranja kulturne dediščine in načinih njene praktične aplikacije« (Hudales, Muršič, 2005: 8). Obenem ob odsotnosti premislekov o posamičnih vidikih dediščine ostaja nezaznana »vpetost problematike varovanja dediščine v vzvode družbene moči, ki se kažejo bodisi kot individualna ali kolektivna zastopstva neproblematiziranih idealov« (nav. delo). Če potrdimo pomisleke o razločkih med zakonodajo in ureditvijo polja jezikovne dediščine, bomo v razpravi poskusili oblikovati nekaj predlogov, ki lahko prispevajo, da pobudniki iz narečnih skupnosti uveljavijo tiste možnosti, ki jih omogoča trenutna zakonodaja.

---

ki je vsaj v delu dejavnosti kultivirala »varstvene projekte« tistega, kar je bilo v danem zgodovinskem kontekstu pojmovano kot kulturna dobrina (Slavec Gradišnik, 2006: 275–276).

RAZMERJA MED JEZIKOM IN NESNOVNO KULTURNO DEDIŠČINO

VLOGA JEZIKA V UNESCOVIH DOKUMENTIH O NESNOVNI KULTURNI DEDIŠČINI

Kot bomo ponazorili s primerjavo izvirnika s slovenskim prevodom Konvencije v Zakonu o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (nadalje MKVNKD), se je v slovenskem prostoru uveljavila interpretacija, da je, če sledimo Konvenciji, jezike kot sisteme ustrezno vpisovati na nacionalne sezname nesnovne kulturne dediščine in jih torej obravnavati z enakimi merili kot druge kulturne prakse, znanja in veščine. Nizozemski jezikoslovec Rieks Smeets je kot vodja Unescove Sekcije za nesnovno kulturno dediščino (ang. *Intangible Cultural Heritage Section*) v razpravi o jeziku kot gibal⁹ nesnovne kulturne dediščine nedvoumno poudaril: »člen 2(1) Konvencije 2003, ki opredeljuje nesnovno kulturno dediščino za varovanje, ne omenja 'jezika' kot takega« (Smeets, 2004: 156).¹⁰

Smeets je zapisal, da bi jezik resda lahko ustrezal delu opredelitev nesnovne kulturne dediščine v Konvenciji in bil določen kot enota dediščine,¹¹ vendar se je med pripravo osnutka Konvencije v letih 2002 in 2003 po številnih razpravah o jeziku kot nesnovni kulturni dediščini večinsko mnenje predstavnikov Unescove strokovne skupine usmerilo k nekakšni posredni uvrstitvi jezika kot enega od področij, na katerem tudi temeljijo pojavi nesnovne kulturne dediščine (nav. delo: 161). Jezik je bil nato v končnem besedilu Konvencije označen kot gibal^o in sredstvo prenosa nesnovne kulturne dediščine, kar pomeni, da označuje le eno od širših področij, na katerih se nesnovna kulturna dediščina lahko vzpostavlja, poustvarja in »živi«.

The Convention obliges states parties to create one or more inventories presenting their intangible cultural heritage; [if] language[s] as such have been included under the definition of the Intangible Cultural Heritage that is to be safeguarded, then this obligation would have formed no problem. (Smeets, 2004: 161)

Razlogov za tako opredelitev vloge jezika je več. Smeets je na primeru jedrnatega pregleda temeljnih mednarodnih dokumentov, ki govorijo o zaščiti jezikov (ali narečij), pojasnil, da so jezikovna vprašanja v zakonodajah držav pogodbenic rešena zelo različno

⁹ Ang. *vehicle* se je v slovenščini prevajalo kot *motor*, *gibalo* in sprva tudi kot *nosilec*. Ta izraz se je v zakonodaji in strokovnih razpravah začel uporabljati za posameznike kot izvajalce in prenašalce dediščinskih praks (ZVKD-1; Židov, 2011). V razpravi kot priložnostni prevod uporabljamo označevalce *gibalo*.

¹⁰ Izvirnik: The 'intangible cultural heritage', as defined in paragraph 1 above, is manifested *inter alia* in the following domains (prev. R. M., po Konvenciji; prim. Smeets, 2004: 161).

¹¹ Jezik bi bilo po Konvenciji mogoče opredeliti kot dediščino z vsebino treh točk: 1. s prenosom iz generacije v generacijo, 2. stalnim poustvarjanjem in 3. z zagotavljanjem občutka identitete in kontinuitete predstavnikom skupnosti (prev. R. M., po Smeets, 2004: 156).

– marsikdaj tako, da so posamični dokumenti držav v osnovi neprimerljivi in nezdružljivi. To bi pomenilo, da bi lahko brez predhodno razrešenega pravnega statusa bi- oz. multi-lateralni vpisi enot v dediščinske registre različnih držav sprožili politične konflikte. Ti bi se utegnili izraziti v lokalnem okolju in posledično delovati v nasprotju s predvidenimi cilji Konvencije. Na zakonodaji utemeljena zavezujoča jezikovna regulacija se najpogosteje uresničuje le na ravni posamične države ali, redkeje, na ravni bilateralnih sporazumov med sosedskima podpisnicama (Smeets, 2004: 157–158). Z možnostjo vpisovanja jezikov v registre bi se neskladja v mednarodnih listinah najprej pojavila na ustavni ravni – denimo na eni strani med državami, ki v ustavah nimajo določenega uradnega ali državnega jezika (npr. Nemčija), in na drugi strani med državami, ki v ustavah vsaj deklarativno opredeljujejo enakovredne jezikovne statute (npr. Južnoafriška republika) oz. poudarjajo dominantni status le enega od jezikov (npr. Francija; prim. nav. delo: 158).

Jezikovna dediščina je v Unescovih dokumentih prvič omenjena v *Splošni deklaraciji o kulturni raznolikosti* iz leta 2001, v kateri je jezik omenjen med tremi od dvajsetih ciljev Unescovega delovnega načrta:

5. Varovanje jezikovne dediščine človeštva in podpiranje izražanja, ustvarjanja in širjenja čim večjega števila jezikov.
6. Spodbujanje jezikovne raznolikosti – spoštljivo glede na materinščino – na vseh ravneh izobraževanja, kjerkoli je to mogoče, in skrb za učenje več jezikov od najzgodnejše dobe otroškega razvoja.
10. Promocija jezikovne raznolikosti v spletnem prostoru in spodbujanje splošnega dostopa do svetovnega spleta in vseh informacij javnega značaja. (Unesco, 2001; prim. Smeets, 2004: 158)

Dodaten razlog, da jeziki na ravni Unesca niso obravnavani kot enote nesovne kulturne dediščine, izvira iz prve Razglasitve mojstrovine ustne in nesovne dediščine človeštva leta 2001 (Unesco, 2006).¹² V njej sta se pojavila dva vpisa enot prevladujočih jezikovnih praks; v njiju je bil jezik opredeljen kot tisto, kar je zaščiten skupaj z drugimi, na jeziku temelječimi kulturnimi praksami.¹³ Strokovnjaki pri Unescu so po kritikah, ki so sledile sprejetju teh enot in pripravi varstvenih strategij, sklenili, da jezikov ne bodo razglašali za t. i. mojstrovine, saj je to v nasprotju s splošnim načelom o enakosti vseh človeških jezikov, na kar so tedaj opozorili mnogi jezikoslovci in svoje zahteve podprli z veljavnimi

¹² Skupni seznam mojstrovine ustne in nesovne dediščine človeštva vseh treh Razglasitev mojstrovine ustne in nesovne dediščine človeštva v letih 2001, 2003 in 2005 je zbran v Unesco, 2006. Za podrobnosti o vsebini Razglasitev mojstrovine ustne in nesovne dediščine človeštva glede na poznejšo Konvencijo gl. Židov, 2018: 41–42.

¹³ Gl. »ustno izročilo ljudstva Zápara« in »jezik Garifuna«. Slednji je v nadaljevanju naveden kot eden redkih primerov jezikovnih vpisov, ohranjenih na Unescovem Reprezentativnem seznamu nesovne kulturne dediščine človeštva (nadalje: Seznam).

mednarodnimi instrumenti za zaščito človekovih pravic (Smeets, 2004: 159). Ker so bile enote, opredeljene kot »mojstrovine ustne in nesnovne dediščine človeštva«, prenesene na Seznam, ne da bi se z njimi prenesli tudi pogoji in merila za njihovo presojo, je razumljivo, da so primeri teh jezikovnih vpisov na Seznamu izjema, ne pravilo:

VIII. Transitional clause

Article 31 – Relationship to the Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity

1. The Committee shall incorporate in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity the items proclaimed “Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity” before the entry into force of this Convention.
2. The incorporation of these items in the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity shall in no way prejudice the criteria for future inscriptions decided upon in accordance with Article 16, paragraph 2.
3. No further Proclamation will be made after the entry into force of this Convention. (Unesco, 2003 [2020]: 31. člen)

Za to razpravo sta pomembni dve ugotovitvi, do katerih je prišel Smeets po pregledu razmerij med jezikom in dediščino v Unescovi dokumentaciji: 1. Konvencija iz 2003 lahko posamezni jezik potencialno zaščiti le posredno, in sicer z zaščito ustnega izročila, torej jezikovnih praks, ki so med nosilci na posamičnih območjih prepoznane kot dediščina in se v tem (ogroženem) jeziku tudi izvajajo. Predvsem so bili zaznani pozitivni vplivi na krepitev medgeneracijskega prenosa t. i. jezika prednikov (ang. *ancestral language*); 2. države, ki so sodelovale pri pripravi Konvencije nikoli niso ne želele ne nameravale, da bi Konvencija postala sredstvo za zaščito in ohranjanje jezikov (Smeets, 2004: 162–163), saj bi jo bilo zaradi pogosto neuskkljenih jezikovnih politik držav pogodbenic nemogoče dosledno uveljavljati (nav. delo: 157). Po mnenju avtorja mednarodna politika doslej ni dosegla ustrezne ravni sodelovanja oz. čas za to še ni primeren, da bi v Unescu lahko začeli snovati daljnosežne mednarodne obveznosti pri jezikovnem načrtovanju (nav. delo: 163).

Na Seznamu je jezik izrecno omenjen v dveh vpisanih enotah. Gre za »Žvižgalni jezik 'silbo gomero' z otoka La Gomera (Kanarski otoki)«¹⁴ ter v 13. opombi omenjeni »Jezik, ples in glasba ljudstva Garifuna«¹⁵ (Unesco, 2008, 2009). Kot naravni jezik lahko opredelimo le jezik ljudstva Garifuna, ki je hkrati primer, s katerim je Unesco začel in sklenil jezikovno problematiko in se z njo v okviru nesnovne kulturne dediščine ni več ukvarjal (prim. Smeets, 2004: 159). Iz opisa enote je mogoče razbrati, da gre za široko opredelitev dediščinske enote, ki vključuje jezik, glasbo in ples, ter se bistveno razlikuje

¹⁴ Prev. R. M.; angleški naslov vpisa na Seznamu: »Whistled language of the island of La Gomera (Canary Islands), the Silbo Gomero« (Unesco, 2009).

¹⁵ Prev. R. M.; angleški naslov vpisa na Seznamu: »Language, dance and music of the Garifuna« (Unesco, 2008).

od poznejših vpisov na Seznamu. To je povedno, saj je bil primer zaščite kulture ljudstva Garifuna eden izmed zgodnejših preskusov Unescovih varstvenih praks; nominacija je bila potrjena leta 2001 v prvem sklopu kulturnih praks, ki so postale zaščitene pri projektu Mojstrovine ustne in nesnovne dediščine človeštva. V opis enote so vključeni opisi slovstvene folklore in najpogostejših slovstvenofolklornih žanrov, ne pa tudi slovnična zgradba jezika, v katerem se ti folklorni žanri izvajajo (Unesco, 2008).¹⁶ Drugi primer na Seznamu je umetni jezik, ki je v celoti utemeljen na prekodiranju v (kastiljsko) španščino, torej gre za sporazumevalni sistem španskega jezika, ki je bil v narečni skupnosti načrtno ustvarjen in razvit kot pragmatična prilagoditev specifični bivanjski situaciji. Kar »žvižgalni jezik« ločuje od naravnih jezikov, je torej sekundarna narava sistema – nemogoče ga je uporabljati, ne da bi prej poznali naravni jezik, zaradi česar ne more biti precedenčni primer za nove vpise jezikov in narečij.

Da je sklicevanje na Konvencijo kot temeljni dokument za upravno oblikovanje dediščinskih praks v državah pogodbenicah, ki naj bi med drugim kot nesnovno kulturno dediščino opredeljeval tudi jezikovne sisteme, neustrezno, v določeni meri potrjuje Unescova opredelitev vloge jezika na eni od predstavitenih strani Seznama:¹⁷

Materinščina je kot temeljni del etnične skupnosti nosilka vrednot in znanja, pogosto uporabljenega v izvajanju in prenašanju nesnovne kulturne dediščine. Materinščina v obliki govorjenih besed je pomembna za izvajanje in prenos tako rekoč vse nesnovne dediščine, zlasti pa ustnega izročila in izrazov, pesmi ter večine ritualov. Nosilci posameznih tradicij pri uporabi materinščine pogosto uporabljajo visoko specializirane zbirke poimenovanj in izrazov, ki razkrivajo notranjo globinsko enovitost materinščine in nesnovne kulturne dediščine.¹⁸ (Unesco, 2008–[2011])

Dodati velja, da je Unesco na jezikovnovarstvenem področju doslej izdal tri tiskane izdaje Atlasa ogroženih jezikov sveta (*Atlas of the World's Languages in Danger*; 1996, 2001, 2010). Tretja, tj. najnovejša izdaja, v elektronski obliki omogoča preglednejši dostop, ima več podatkov in natančnejši geografski položaj vsakega jezika (Moseley, 2010). Na območju

¹⁶ Prekrivno pojmovanje jezikovnega sistema kot hkrati tudi folklornega sistema se pokaže tudi v predstavitenem videu ene izmed slovenskih enot nesnovne kulturne dediščine (gl. razdelek Register nesnovne kulturne dediščine).

¹⁷ Prev. R. M.; Unesco ICH [2011]: Living Heritage and Mother Languages. <https://ich.unesco.org/en/ich-and-mother-languages-00555> (9. 5. 2022).

¹⁸ Izvirnik: "Constituting an essential part of an ethnic community, mother language is a carrier of values and knowledge, very often used in the practice and transmission of intangible cultural heritage. The spoken word in mother language is important in the enactment and transmission of virtually all intangible heritage, especially in oral traditions and expressions, songs and most rituals. Using their mother tongue, bearers of specific traditions often use highly specialized sets of terms and expressions, which reveal the intrinsic depth oneness between mother tongue and the intangible cultural heritage."

Republike Slovenije so trije jeziki,¹⁹ ki jih je določilo uredništvo atlasa: kočevarska nemščina ali kočevarščina, romski jezik ali romščina²⁰ ter beneški jezik ali beneščina. Na območju Republike Italije je z manj kot 1000 govorcev označena rezijansščina, tj. rezijansko narečje slovenskega jezika. (Istrsko)beneški govori so bili sprejeti tako v slovenski kot v hrvaški državni register nesnovne kulturne dediščine.

VLOGA JEZIKA V SLOVENSKIH DOKUMENTIH O NESNOVNI KULTURNI DEDIŠČINI

Slovenska zakonodaja

Za celosten pregled in ustrezno kontekstualizacijo podatkov smo najprej pregledali osrednje državne dokumente,²¹ ki temeljijo na uvodoma omenjenih mednarodnih dokumentih o nesnovni kulturni dediščini. Ti so zakonodajna osnova, s katero so pristojni državni organi pripravili podlago za vodenje Registra nesnovne kulturne dediščine. Strokovne naloge in obveznosti, povezane z upravljanjem registra, je prevzel Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine, kar od leta 2011 po sklepu Ministrstva za kulturo opravlja Slovenski etnografski muzej,²² Register pa vodi Direktorat za kulturno dediščino pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije. Seznam v razpravi obravnavanih slovenskih zakonodajnih dokumentov tvorijo:

1. Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine (MKVNKD, 2007),
2. Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1, 2008),
3. Pravilnik o registru kulturne dediščine (2009),
4. Pravilnik o seznamih vrsti dediščine in varstvenih usmeritvah (nadalje Pravilnik; 2010),
5. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1A, 2008 – ZVKD-1D, 2016).

Obravnavi smo dodali tudi del Koordinatorjeve dokumentacije, ki je dostopna na spletni strani Registra:

1. Merila za vpis v Register nesnovne kulturne dediščine (nadalje Merila, 2016, 2021),
2. Pobuda za vpis v Register nesnovne kulturne dediščine (2021),
3. Pravilnik o delovanju Delovne skupine Koordinatorja (2021),

Glede na najnovejšo različico Meril iz leta 2021 Koordinator med procesom presoje pobud za vpis v Register upošteva: Konvencijo o varovanju nesnovne kulturne dediščine,

¹⁹ Na tem mestu se ne ukvarjamo z razločevalnimi merili med jezikom in narečjem. Za več primerjalnih podatkov v jezikoslovnem kontekstu gl. Šekli, 2015, v folklorističnem pa Golež Kaučič, 2021.

²⁰ Različica romskega jezika, ki je razširjena na območju Gradiščanske (nem. Burgenland) v Avstriji, je od leta 2011 vpisana v avstrijski državni register nesnovne kulturne dediščine (*Immaterielles Kulturerbe*, 2021).

²¹ Podroben pregled državnih dokumentov o kulturni dediščini do leta 2005 je pripravila Zvezda Delak Koželj (2005), o nesnovni kulturni dediščini do leta 2014 pa Saša Poljak Istenič (2014).

²² Pred tem ISN ZRC SAZU. Delo v okviru projekta 2007–2008, nato od 2009 do konca 2010 kot Koordinator (Židov, 2011).

Zakon o varstvu kulturne dediščine, Pravilnik o registru kulturne dediščine, Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah ter Merila za vpis v Register nesnovne kulturne dediščine.

V pregledanih zakonodajnih dokumentih je razmerje med jezikom in nesnovno kulturno dediščino izrecno omenjeno trikrat, in sicer prvič v MKVNKD (2007), leto pozneje v ZVKD-1 (2008) in znova dve leti pozneje v Pravilniku (2010).

Primerjava besedil Konvencije in MKVNKD pokaže, da je za opredelitev razmerja med jezikom in dediščino najpomembnejši zgoraj obravnavani odstavek Konvencije,²³ ki ga je Smeets poudaril v svoji razpravi. V omenjenem odstavku je razmerje med jezikom in dediščino omenjeno v 2. točki 2. člena Konvencije:²⁴

The 'Intangible Cultural Heritage', as defined in paragraph 1 above, **is manifested *inter alia* in the following domains:**

- (a) oral traditions and expressions, including **language as a vehicle of the intangible cultural heritage;**
- (b) performing arts;
- (c) social practices, rituals and festive events;
- (d) knowledge and practices concerning nature and the universe;
- (e) traditional craftsmanship. (Unesco, 2003)

»Nesnovna kulturna dediščina«, kakor je določena v prvem odstavku, **so** med drugim tudi:

- (a) ustna izročila in izrazi, vključno z **jezikom kot nosilcem nesnovne kulturne dediščine;**
- (b) uprizoritvene umetnosti;
- (c) družbene prakse, rituali in praznovanja;
- (d) znanje in prakse o naravi in svetu;
- (e) tradicionalne obrtne veščine. (MKVNKD, 2007)

Na podlagi navedka je očitno, da lahko razlika pri opredeljevanju predmeta ustvari bistven razloček med tem, *kje*, tj. na katerih področjih, se ustvarja dediščina in tem, *kaj* je dediščina. Znano besedno zvezo »izgubljeno v prevodu« lahko v tem primeru spremenimo v »pridobljeno v prevodu«, kajti po interpretaciji 2. člena Konvencije, kakor je preveden v slovenski zakonodaji, lahko sklepamo, da jezikovni sistemi kot samostojne enote sodijo v državne registre nesnovne kulturne dediščine.²⁵

²³ Gl. razdelek Vloga jezika v Unescovih dokumentih o nesnovni kulturni dediščini.

²⁴ Poudarki v naslednjih navedkih R. M.

²⁵ Dodati velja, da so jezik kot nesnovno kulturno dediščino nekateri slovenski avtorji navajali že pred nastankom prevoda Konvencije (npr. Delak Koželj, 2005; Muršič, 2005b), kar ni nenavadno, saj del strokovnjakov pri Unescu, ki so skrbeli za pripravo osnutka Konvencije, zagovarjal obravnavo

V besedilu ZVKD-1 jezik ni izrecno omenjen. V spodnjem odlomku tega zakona so omenjeni »izrazi«, kar ustreza angleškim *expressions*, in neustrezen bi bil sklep, da besedilo zakona govori izključno o *jezikovnih izrazih*. Četudi so morda mišljeni jezikovni izrazi, so to konkretne jezikovne uresničitve,²⁶ ne pa abstraktni jezikovni sistemi (jezik : govor). V primerjavi z besedilom MKVNKD opazimo manjši odmik, saj na tem mestu narečje ali jezik nista nedvoumno navedena:²⁷

»[N]esnovna dediščina« so nesnovne dobrine, kot so prakse, predstavitve, **izrazi**, znanja, veščine, in z njimi povezane premičnine in kulturni prostori (kjer se ta dediščina predstavlja ali izraža), ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino. (ZVKD-1: 3. člen, 48. točka)

V nadaljnjih dopolnitvah ZVKD-1 razmerja izraz : jezik niso bila dodatno pojasnjena. Nekoliko nejasna je zakonodajna opredelitev v 7. členu Pravilnika. Tam je namreč pri opredelitvi dediščinske zvrsti ustnega izročila in ljudskega slovstva »jezikovno izražanje« poimenovano s prisposodo »tradicionalnega orodja«, torej je navedeno kot eno od sredstev prenosa enot nesnovne kulturne dediščine. V nadaljevanju Pravilnik kljub predhodni posredni opredelitvi jezika kot enega od področij dediščine in njenega gibala, kar je v skladu z izvirnim določilom Konvencije, v dediščinsko zvrst med folklorne zvrsti in žanre postavi narečja:²⁸

---

posamičnih jezikov kot enot nesnovne kulturne dediščine. Ta se je šele pozneje pokazala kot neustrezna (Smeets, 2004). Zaradi tega je brez dodatnih raziskav težko opredeliti, ali gre na ravni držav pogodbenic Konvencije za napako v prevodu ali za (dobro)namerno uvrstitev teh enot v zakonodajo in nadalje v državne registre.

²⁶ Npr. v obliki folklornih obrazcev, ki so *per definitionem* večbesedni jezikovni izrazi oz. angleško *multi-word expressions* (prim. Stanonik, 2001, 2015; Babič, 2015). Ti so v razpravi predlagani kot ena od možnosti trajnejše ureditve področja jezikovne dediščine, in sicer znotraj uveljavljenih žanrskih okvirov.

²⁷ Poudarek v navedku R. M.

²⁸ Poudarek v navedku R. M. Na tem mestu velja dodati, da so narečja del slovenske zvrstne klasifikacije dediščine od samega začetka. Leta 2008 so bila uvrščena v prvo različico Registra nesnovne dediščine kot dela enotnega registra kulturne dediščine. V tem dokumentu (Register, 2008: 24) je naveden tudi predlog Marije Stanonik za precej kompleksnejšo alternativno zvrstno klasifikacijo, ki bi namesto dvoravninske delitve dediščine na zvrsti in podzvrsti uvedla štiriravninsko delitev glede na uveljavljene kategorije slovstvenofolklornih žanrov in podžanrov. Zvrst »Ustno izročilo in ljudsko slovstvo« bi se po njenem predlogu imenovala Slovstvena folklor, sestavljale pa bi jo podzvrsti Folklorni obrazci, Pesništvo in Pripovedništvo (nav. delo). Klasifikacijo so sodelavci projekta ocenili kot prepodrobno za potrebe registra, vendar je njena prednost ta, da se za razloček od uveljavljene klasifikacije izogne problematični uvrstitvi narečij k dediščinskim enotam. Tudi v prvih predstavitvah etnoloških oz. folklorističnih predmetov preučevanja kot dediščinskih pojavov so bila narečja v celoti izpuščena, dediščinsko zvrst »ustnega izročila in ljudskega slovstva« pa so tvorili žanri slovstvene folklore (prim. npr. Terseglav, 2005).

7. člen

Zvrsti žive dediščine so:

Z01 »Ustno izročilo in ljudsko slovstvo« obsega številne človekove aktivnosti, **povezane z jezikovnim izražanjem kot tradicionalnim orodjem za širjenje ljudskega izročila, podatkov in znanja**. V to vrsto sodijo narečja, pregovori in reki, uganke, šaljivke in vici, pesništvo, pripovedništvo ter mitologija in bajeslovje. (Pravilnik, 2010)

Pregledu slovenske zakonodaje in Koordinatorjeve dokumentacije v nadaljevanju dodajamo podrobnejši pregled Meril in utemeljitev pobudnikov vpisa jezikovnih oz. narečnih dediščinskih enot v Registeru. Na podlagi vsebinskih podobnosti med vpisi posamičnih dediščinskih enot je v nadaljevanju predstavljen tudi kratek pregled hrvaškega državnega registra nesnovne kulturne dediščine, da bi ugotovili, ali med navideznimi podobnostmi obstajajo morebitne povezave.

Merila za vpis v Register nesnovne kulturne dediščine

Za vezivno tkivo med zakonodajo in strokovnim delovanjem Koordinatorja lahko označimo Merila. Koordinator jih je pripravil na podlagi veljavne zakonodaje kot strokovna izhodišča za presojo pobud pred vpisom v Register. Med analizo dokumentov smo preučili ustreznost Meril za presojo jezikovnih sistemov kot dediščinskih enot in pobud za njihov vpis v Register. Pri tem smo bili pozorni na tri dejavnike, ki jih lahko podamo v obliki treh vprašanj: Ali merila izpolnjujejo osnovne pogoje za presojo jezikovne dediščine? Ali merila v katerikoli od točk dodatno upoštevajo in poudarjajo specifično jezikovnosistemskih pobud? Ali katero od meril izključuje jezikovnosistemske pobude oz. z njimi ni združljivo?

V 15 merilih ni bilo mogoče najti nobenega, v katerem bi lahko govorili o dodatni prilagoditvi pogojev za presojo jezikovnega sistema, četudi bi bila taka merila zaradi povsem drugačnega strukturnega ustroja jezikovnih enot nujna (če, npr., take sistemske enote primerjamo z obrtnimi veščinami, znanjem priprave jedi, ritualnimi praksami itn.). Prvi pomislek se pojavi pri prvem merilu, ki temelji na že problematiziranem prevodu Konvencije in nejasnosti v Pravilniku:

1) Sodi v eno od zvrsti nesnovne kulturne dediščine, kot jih definirata Unescova Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine (2003) in Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah. (Merila, 2021)

Glede na stanje zakonodaje, iz nje izhajajočo Koordinatorjevo dokumentacijo in odsotnost razprav o jezikovni dediščini Merila sama po sebi ne morejo retrogradno zapolniti vrzeli, ki so se med dokumenti vzročno-posledično prenašale v letih po ratifikaciji Konvencije. Čeprav nobeno od 15 meril ni posebej prilagojeno za vpise jezikovnih sistemov, je v njih mogoče prepoznati nekatere splošne pogoje, ki deloma ustrezajo tudi presoji jezikov in narečij, npr. v

Merilih pod številkami 2, 3, 6, 7, 12 in 14. Problematika opredeljevanja nosilcev dediščine, tj. (narečnih) govorcev, se dodatno pokaže v arbitrarnih časovnih določilih v 8. in 9. merilu:

8) Dediščina je dalj časa prisotna v skupnosti in se trajno ali občasno izvaja praviloma najmanj 50 let. Izjeme (o katerih presoja Delovna skupina Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine) so obnovitve dediščine po prekinitev.

9) Posamezni nosilci nesnovne kulturne dediščine se morajo z določeno dejavnostjo, ki je prisotna v primarnem okolju že 50 let, ukvarjati najmanj 10 let. (Merila, 2021)

Merilo pod številko 8 o izvajanju narečja lahko povežemo z vprašanjem o tem, koliko sprememb na različnih, zlasti nižjih jezikovnih ravneh lahko narečni sistem prenese, da ga še obravnavamo kot isti sistem, tj. isto narečje. Zlasti z vidika procesa stalnih jezikovnih oz. narečnih sprememb gre za problematiko, ki se ji ne moremo izogniti, če sledimo obravnavi jezikovnega sistema kot abstraktne celote. S tem prideta do izraza dva nova dejavnika, in sicer »obvladljivost«²⁹ dediščinske enote za Koordinatorja kot strokovno službo ter nujnost sodelovanja dialektologov oz. drugih ustreznih jezikoslovnih izvedencev pri pripravi pobud, saj brez jezikoslovnih znanj ni mogoče pripraviti zadovoljivega opisa sistema. Jezikovne oz. narečne inovacije se vseskozi pojavljajo tudi glede na spremembe v življenju ljudi, zaradi česar bi bilo smiselno v Merila za vpis v Register uvesti sinhrono in diahrono kriterije oz. vključiti statične in dinamične dejavnike opisa enote, kar pa bi dodatno otežilo delo vodenja registra. Tudi določitev nosilcev narečja, ki ga opredeljuje 9. merilo, je v kontekstu trenutnih narečnih vpisov v Registru izrazito težavno opravilo, zato je brez uvedbe posebnih meril za presojo jezika odveč vsakršen poskus oblikovanja konkretnih meril na osnovi starostnih ali drugih atributov.³⁰ Na tem mestu se zdi splošna opredelitev vseh pripadnikov narečne skupnosti danega območja kot nosilcev dediščine še najustreznejša, vendar se lahko pokaže za problematično, če govorimo o območjih mešanih narečij oz. območjih z izrazitimi medjezikovnimi ali mednarečnimi stiki.

Merila so v trenutni obliki le delno primerna za presojo jezikovnih sistemov kot dediščinskih enot. Zdi se, da je njihova prilagoditev mogoča na več načinov, a je izvedljiva tako z razrahljanjem in dodatno posplošitvijo na eni kot z dodatnimi zahtevami po predložitvi dialektoloških podatkov na drugi strani. Uvedba novih meril za presojo narečij in jezikov

²⁹ S tem mislimo na pragmatično dimenzijo strokovne obravnave potencialno izredno raznovrstnega inventarja, ki ga v Register vnese vpis narečja. Pod označevalcem »narečje« si lahko namreč govorec oz. pobudnik vpisa predstavlja marsikaj – od niza fonemov do niza besedilnih enot, slednje pa so lahko npr. del folklornega sistema, ki prehaja tudi v nejezikovne znakovne sisteme. Pri tem se hkrati odpira problematika medsebojnega prekrivanja enot, če bi se v Registru pojavile takšne, ki jih klasifikacije znanstvenih ved uvrščajo v različne kategorije (npr. narečje : narečni slovar : narečno pripovedništvo : narečni pregovori : narečne pesmi : narečno gledališče itn.).

³⁰ V širšem lingvističnoantropološkem okviru bi se to merilo lahko nanašalo neposredno na socializacijo v narečni skupnosti, ki je vseskozi prisotna in vselej tudi jezikovna (Kulick, Schieffelin, 2004).

je tvegana pri trajnejšem urejanju področja jezikovne dediščine, četudi zvrstnospecifični pogoji pri presoji pobud že obstajajo (npr. 10. merilo).

Register nesnovne kulturne dediščine

Od skupno 107 enot Registra je bilo do 1. maja 2022 vanj pod zvrstno oznako »Ustno izročilo in ljudsko slovstvo«³¹ vpisanih devet enot (Register, 2022; Jerin, Židov, 2021), tj. 8,4 % delež. Podrobneje jih bomo obravnavali šest,³² in sicer vse, ki opisujejo jezik oz. narečja.³³

1. Govori ob Čabranki in zgornji Kolpi (EID 2-00044; vpis 23. 11. 2015)
2. Slovenski znakovni jezik (EID 2-00060; vpis 3. 11. 2017)
3. Gibanje Bralna značka (EID 2-00069; vpis 21. 3. 2019)
4. Prekmurščina (EID 2-00072; vpis 9. 7. 2019)
5. Solčavski govor (EID 2-00083; vpis 21. 8. 2020)
6. Raba hišnih imen (EID 2-00086; vpis 28. 9. 2020)
7. Bovški govor (EID 2-00093; vpis 2. 6. 2021)
8. Bovška slovstvena folklor (EID 2-00095; vpis 8. 6. 2021)
9. Istrskobeneški govori v slovenski Istri (EID 2-00096; vpis 22. 7. 2021).

Po zgradbi Register sestavljata makro- in mikrostruktura,³⁴ pri čemer se v analizi vpisanih šestih enot posvetimo zlasti mikrostrukturi. V slednji je pod 9. točko³⁵ utemeljitev vpisa, za katero predvidevamo, da bo med vsemi razpoložljivimi podatki v največji meri omogočila pregled želja in pričakovanih pobudnikov iz narečnih skupnosti ter morda odgovoriti, zakaj so se vpisane enote znašle v Registru. Za vsako od šestih enot navajamo razčlenjeno utemeljitev v obliki trditvev. Te združujemo v okviru ene od treh kategorij, ki s tremi vprašanji zagotavljajo vsaj okvirno primerljivost podatkov različnih vpisov:

³¹ Nesnovna kulturna dediščina je po Pravilniku razdeljena na naslednje dediščinske zvrsti: 1. ustno izročilo in ljudsko slovstvo, 2. uprizoritve in predstavitve, 3. šege in navade, 4. znanja o naravi in okolju, 5. gospodarska znanja in veščine (gl. tudi Merila, 2016, 2021).

³² Omenjenih devet vpisov smo razvrstili kronološko, in sicer od najstarejšega do najnovejšega. V predstavitveni brošuri Registra s kratkimi opisi enot nesnovne kulturne dediščine so na straneh 12–20 (Jerin, Židov, 2021).

³³ V nadaljevanju obravnavane enote so na seznamu označene s podčrtavo.

³⁴ Poimenovanji izhajata iz splošno uveljavljenih ureditev enciklopedičnih, leksikonskih, slovaropisnih in drugih primerljivih jezikovnih podatkovnih zbirk. S pomočjo makrostrukture razberemo, kako so urejena razmerja med vpisanimi enotami, načine njihove razvrstitve in s tem njihovo klasifikacijo na zvrsti ter načine prikaza in možnosti dostopa do podatkov, ki jih vsebujejo (po datumu vpisa, zvrsti, ključnih besedah ipd.). Mikrostruktura pomeni ureditev različnih vrst podatkov, pripisanih enoti zbirke, in njihova medsebojna razmerja – gre za vse podatke, ki jih vsebuje vpis dane enote v register.

³⁵ Kategorije (meta)podatkov v mikrostrukturi posameznega vpisa v Registru si sledijo po naslednjem vrstnem redu: 1. identifikacija enote, 2. opis enote dediščine, 3. lokacija enote dediščine, 4. nosilec izročila, znanja ali dejavnosti, 5. karakteristični prikaz, 6. varstvene usmeritve za enoto, 7. pristojnosti, 8. povezava enote z drugimi enotami registra, 9. utemeljitev vpisa, 10. omejitve glede javnosti podatkov, 11. opombe, 12. kvaliteta podatkov, 13. vpis v register, 14. sprememba registra, 15. izbris iz registra in 16. zaznamki.

1. Katere so značilnosti jezika/narečja, po katerih se razlikuje od drugih jezikov/narečij?
Te dejavnike imenujemo *dejavniki razločevanja* (R).
2. Kaj lokalni skupnosti pomeni jezik/narečje oz. kaj ji pomeni vpis jezika/narečja v register?
Te dejavnike imenujemo *dejavniki vrednotenja* (V).³⁶
3. Ali obstajajo dejavniki ogrožanja, ki prispevajo k upadu jezikovne/narečne rabe v lokalni skupnosti?
Te dejavnike imenujemo *dejavniki ogrožanja* (O).

Govori ob Čabranki in zgornji Kolpi

- R 1. Dejavniki razločevanja v utemeljitvi niso opredeljeni;
- V 1. vpis narečja pripadnikom dveh narodov kaže, da se lahko oboji identificirajo z dediščino območja;
2. vpis narečju daje potrebno veljavo, ki bo dvignila zavest lokalnega prebivalstva;
3. vpis narečja bo prebivalcem pokazal pomen medgeneracijskega prenosa narečja v zasebni in javni rabi;
4. vpis narečja bo utrdil identiteto prebivalcev;
5. vpis narečja bo z okrepitevijo identitete omogočil enakovredno sodelovanje v čezmejnih projektih;
- O 1. narečje ogroža razmejevanje prebivalstva po politični meji;
2. narečje ogroža upad števila govorcev – število je nižje zlasti na slovenski strani državne meje;
3. narečje ogroža v šoli pridobljeno prepričanje o manjvrednosti narečnih govorov;
4. narečje ogroža odsotnost pedagoškega kadra z znanjem narečnih govorov;
5. narečje ogroža šolanje otrok na območju drugih narečij.

Slovenski znakovni jezik

- R 1. Jezik je sistematično razvit in prilagojen potrebam oseb z okvaro sluha v Sloveniji;
2. jezik se razlikuje od znakovnih jezikov drugih držav in od slovnice govornega jezika;
3. jezik ohranja jezikovne razliknosti posameznih območij v Sloveniji in kulturo gluhih;
- V 1. jezik omogoča enakopravno vključevanje v življenjsko, izobraževalno in delovno okolje;
2. jezik s kontinuiranim razvojem ohranja jezikovno različnost posameznih območij v Sloveniji;
3. jezik s kontinuiranim razvojem ohranja kulturo gluhih posameznih območij v Sloveniji;
4. jezik je standardiziran in uveljavljan s sistematičnim delom Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije;

³⁶ Gre za razliko med vrednotenjem trenutnega (trditve v sedanjiku) in vrednotenjem pričakovanega (trditve v prihodnjiku) pomena narečja za lokalno skupnost, tj. pomena, ki ga ima pred ali po morebitnem vpisu v Register. Kvantitativno razmerje enih in drugih dejavnikov vrednotenja je odvisno od pobudnikove izbire utemeljitvene strategije.

- 5. jezik z razvojem povečuje besedni zaklad gluhih;
- 6. jezik krepi kulturno in zgodovinsko zavedanje o jeziku v evropskem kulturnem prostoru;
- 7. jezik prispeva k ohranjanju nacionalne in kulturne identitete gluhih v Sloveniji;
- O 1. dejavniki ogrožanja v utemeljitvi niso opredeljeni.

Prekmurščina

- R 1. Narečje je bilo dolgo časa vzporedna knjižna različica slovenskega jezika;
- 2. narečje je v panonskem prostoru dolgo časa ohranjalo razločevalnost do hrvaške kajkavščine;
- 3. narečje ima dolgo tradicijo prizadevanj za normativizacijo in kodifikacijo;
- 4. narečje je v zgodovini že s poimenovanjem kazalo na slovenski in ne hrvaški izvor;
- V 1. narečje je zelo pomemben identifikacijski simbol Slovencev;
- 2. narečje je močno razširjeno v leposlovju, glasbi, filmski umetnosti in sodobnih medijih;
- 3. narečje prispeva h kulturni posebnosti slovenskega prostora;
- 4. narečje krepi in ohranja slovensko identiteto v prostoru med Muro in Rabo;
- 5. narečje je pomembno za razumevanje zgodovinskih dogodkov v panonskem jezikovnem prostoru;
- 6. vpis narečja spodbuja zavedanje o večstoletni kulturni in jezikovni dediščini;
- 7. vpis narečja spodbuja zavedanje o pomembnih mejnikih v razvoju slovenskega knjižnega jezika;
- 8. vpis narečja spodbuja medgeneracijski prenos tega zavedanja;
- O 1. dejavniki ogrožanja v utemeljitvi niso opredeljeni.

Solčavski govor

- R 1. Narečni govor je več kot 600-leten dokaz kontinuitete poselitve in načina sobivanja;
- 2. narečni govor izraža posebnosti in enkratnost prostora, v katerem se je razvijal skozi stoletja
- V 1. narečni govor je pomemben del lokalne identitete Solčavskega;
- 2. narečni govor je vključen v občinske mehanizme ohranjanja živega govora ter zbiranja narečnih besed;
- 3. narečni govor je vključen v občinske načrte o zelenih turističnih doživetjih;
- 4. narečni govor je povezan z načrtovanim dokumentiranjem predmetov in pojavov izginjajoče dediščine;
- 5. narečni govor bo pridobil slovar solčavskih narečnih besed ter popis hišnih in ledinskih imen tega območja;
- 6. vpis narečnega govora bo med prebivalci povečal zavedanje o njegovem pomenu;
- 7. vpis narečnega govora bo prispeval k ohranjanju narečja in njegovemu prenosu na mlajše generacije;

8. vpis narečnega govora lahko upočasni upad števila govorcev;
  9. vpis narečnega govora bo povzročil, da postane narečje kulturna vrednota;
  10. vpis narečnega govora bo prispeval k utrjevanju lokalne identitete in samozavesti govorcev;
  11. vpis narečnega govora bo jasneje izrazil solčavsko narečno posebnost v slovenskem prostoru;
  12. vpis narečnega govora bo povečal narečno raznovrstnost;
- O 1. narečni govor ogroža upad števila govorcev.

Bovški govor

- R 1. Dejavniki razločevanja v utemeljitvi niso opredeljeni;
- V 1. narečni govor je osnovno »orodje« za vsakdanje sporazumevanje domačinov na Bovškem;
2. narečni govor je osnovno »orodje« za prenos bogatega besednega izročila v obliki slovstvene folklore;
3. narečni govor si prizadevajo posamezniki in skupine ohranjati z dokumentiranjem in s predstavitvami;
4. narečni govor je skupaj z besednim izročilom pomemben del kulturne dediščine preteklih rodov;
5. narečni govor je skupaj z besednim izročilom pomemben del lokalne kulturne identitete;
6. vpis narečnega govora bo pripomogel k spodbujanju zavedanja o vrednosti tovrstne dediščine;
7. vpis narečnega govora bo pripomogel k ohranitvi kulturne dediščine;
8. vpis narečnega govora bo pripomogel h krepitvi kulturne identitete;
- O 1. narečni govor ogrožajo migracije govorcev [, ki povzročajo odmiranje arhaičnih narečnih prvin];
2. narečni govor ogrožajo hitre spremembe načina življenja [, ki povzročajo odmiranje arhaičnih narečnih prvin];
3. narečni govor ogroža globalizacija [, ki povzroča odmiranje arhaičnih narečnih prvin].

Istrskobeneški govori v slovenski Istri

- R 1. Narečni govori poleg slovenščine in njenih narečij že stoletja tvorijo del jezikovne krajine Istre;
- V 1. narečni govori večini v Istri živečih Italijanov predstavljajo materni jezik;
2. narečni govori opravljajo simbolno identifikacijsko vlogo skupnosti Italijanov;
3. narečni govori so pomemben del identitete prebivalcev slovenske Istre;
4. narečne govore ohranjajo in prenašajo skupnosti in društva prebivalcev slovenske Istre;
5. vpis narečnih govorov pomeni strokovno prepoznavo jezika;

6. vpis narečnih govorov bo povečal zavedanje o njihovem pomenu v lokalni skupnosti;
 O 1. narečne govore ogroža upad števila rojenih govorcev.

Ne glede na izbiro konkretne utemeljitvene strategije pobudnika v obravnavanih utemeljitvah razkrivamo tesno prepletenost vseh treh skupin dejavnikov. Poudariti je treba, da so kategorije arbitrarne in so namenjene podrobnejšemu pregledu vsebine utemeljitev in njihovi medsebojni primerjavi, ki jo omogočata poenotenje ubeseditiv in razčlenitev na posamične trditve. Največjo prehodnost je mogoče prepoznati med prvo in drugo skupino dejavnikov, tj. med dejavniki razločevanja in vrednotenja, kar je pričakovano, saj je vsak atribut, pripisan razločevanju, sprva rezultat vrednotenja jezikovne dediščine. Razločevalna kakovost je v več primerih implicitna, zato smo o njej morali presojati tudi na podlagi sobesedila, ki je v navedenih primerih izpuščeno. Tretja skupina z dejavniki ogrožanja, ki so resda različno natančno artikulirani, bralcu omogoča pogled v osrednje razloge pobude za vpis v Register. Skupnost želi namreč zmanjšati vpliv dejavnikov tretje skupine, kar se izraža v pričakovanju sprememb po vpisu enote v Register, zaradi česar je mogoče komplementarno branje dejavnikov ogrožanja in dejavnikov vrednotenja pričakovanega pomena, tj. sprememb.

Pri utemeljitvi znakovnega jezika je opazna težava splošnih utemeljitev za vpis, ki niso pretežno osredinjene na značilnosti pojava, za katerega je podana pobuda, temveč na značilnosti vrste pojavov nasploh, kar utegne biti posledica ohlapnih meril. To v večji ali manjši meri razberemo pri vseh obravnavanih utemeljitvah. Splošnost vodi v to, da je vsebina utemeljitve vpisa za slovenski znakovni jezik v več točkah primerljiva z utemeljitvijo, ki bi jo lahko uporabili tudi za slovenski knjižni jezik. Od splošne opisnosti se odmikata utemeljitvi bovškega govora, ki je ciljno usmerjena k ohranitvi lokalne slovstvene folklorne, ³⁷ ter govorov ob Čabranki in zgornji Kolpi, ki je usmerjena v dvig jezikovne samozavesti maloštevilnih govorcev. V nobeni od navedenih utemeljitev niso navedeni razločevalni dejavniki, kar je prva pomembna ugotovitev, saj so pobudniki v obeh raje poudarili dejavnike ogrožanja. Med razločevalnimi dejavniki sta pri treh od petih narečij v ospredju zlasti 1. dolgotrajna prisotnost narečja na nekem območju in 2. »vpisanost« posebnosti okolja v narečje. Zanimivost med primerjanimi vpisi v Registru je znakovni jezik, ki je rezultat načrtnega sistematičnega razvoja, kar je v utemeljitvi izraženo z jasneje poudarjeno prakso ohranjanja jezikovne infrastrukture. Ta poudarek nas v sklepni razpravi napelje na eno izmed potencialno dolgotrajnejših rešitev.

Prerez vrednotenjskih dejavnikov med vpisi narečij pokaže, da je vrednotenje jedro utemeljitev, saj v povprečju vsebuje največ podatkov in je hkrati najštevilnejša skupina

³⁷ Glede na to, da je ta pobuda po osebni iniciativi iste avtorice nastala istočasno s pobudo za vpis prve slovstvenofolklorne enote v Registru (Ivančič Kutin, 2022), lahko pri tem opazujemo zanimiv pojav, ko je bila soodvisnost folklorne in jezikovnega sistema prenesena v razmerja med enotami v Registru. To se med drugim kaže tudi v utemeljitvi (in opisu) vpisanega narečnega sistema, saj pobudnica nedvoumno poudarja pomen narečja za prenos slovstvene folklorne. Sprva je pripravila skupno pobudo za vpis bovškega govora in bovške folklorne, preoblikovanje v dve ločeni enoti pa je pozneje v odzivu predlagala Delovna skupina Koordinatorja (Ivančič Kutin, osebna korespondenca).

od obravnavanih treh. Najpogosteje navedena dejavnika o trenutnem pomenu narečja za skupnost sta, z manjšimi razločki v ubeseditvi, da je 1. narečje primarno sporazumevalno sredstvo večine prebivalcev območja, na katerem se govori, in da 2. narečje tvori pomemben del lokalne identitete. Med dejavniki, ki se nanašajo na pričakovanja pobudnikov, se največkrat ponovita: 1. vpis bo prispeval k dvigu samozavesti govorcev (in kreptitvi rabe) in 2. vpis bo okreplil medgeneracijski prenos narečnega govora. Pri tem opazimo bistveno razliko med utemeljitvijo vpisa govorov ob Čabranki in zgornji Kolpi, osnovani na nizu pričakovanih pozitivnih posledic, tudi dolgotrajnejših, in bolj podporne vloge, ki je pripisana vpisu solčavskega narečja. V skupnosti slednjega so namreč pričakovanja utemeljena na že uveljavljenih razvojnih strategijah jezikovne dediščine, in sicer na ravni lokalnega društva in občine. Predvidevanja pobudnikov o pozitivnih posledicah vpisa moramo brati kot cilje, ki si jih je postavila skupnost, saj kljub strokovni podpori z različnih področij ne temeljijo na predhodnem terenskem delu in načrtih za upravljanje z jezikovno dediščino. Tudi ko načrti in strategije obstajajo, kar se kaže v primeru solčavskega govora, so nanizane neutemeljene napovedi o »upočasnitvi upada števila narečnih govorcev« ali »povečanju narečne raznovrstnosti«, rezultati procesov, na katere vpliva veliko število družbenih dejavnikov.

Dejavnike ogrožanja v utemeljitvah zaznamo pri štirih od šestih vpisov, saj ti navajajo sledove nevarnosti, ki ogrožajo jezik oz. narečje skupnosti.³⁸ Da so navedeni problemi dobro uzaveščeni na ravni lokalnih skupnosti, je razvidno zlasti iz vpisov bovškega govora in govorov ob Čabranki in zgornji Kolpi. Najpogosteje poudarjen dejavnik ogrožanja narečij je upad števila narečnih govorcev.

Od obravnavanih šestih narečnih enot je predstavitveni videoposnetek na voljo le pri vpisu enote govorov ob Čabranki in zgornji Kolpi. Vsebinska analiza videoposnetka pokaže, da je predstavitev jezikovne dediščine podana z uporabo slovstvene folklorne – posneta je namreč pripoved o Petru Klepcu, ki obsega skoraj dve tretjini video priloge. Ta podatek omogoča interpretacijo, da so želeli pobudniki s trenutnimi narečnimi vpisi v Register vpisati ne le narečja, marveč tudi slovstveno folkloro v teh narečjih. Povsem mogoče je, da (slovstveno) folkloro v kateri od teh skupnosti dojemajo celo kot najbolj reprezentativni del narečne ustvarjalnosti, kar pa je brez podatkov s terena zgolj domneva. Ena od že nakazanih rešitev neujemanja enot je omenjeni sočasni vpis narečnega in folklornega sistema (Ivančič Kutin, 2022).

JEZIK V HRVAŠKEM REGISTRU KULTURNIH DOBRIN

V Registru kulturnih dobrin Republike Hrvaške (hrv. Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske) je bilo 1. maja 2022 skupno 210 vpisanih enot nesnovne kulturne dediščine.³⁹

³⁸ T. i. alarmizem je po Lowenthalu (2015: 25) bistvena sestavina naklonjenosti dediščini. Božidar Jezernik (2005: 17) je alarmizem interpretiral kot stalno nevarnost dediščini, ki je posledica entropičnega pogleda na zgodovino, in prav nevarnost naj bi bila tista, ki v največji meri definira dediščino.

³⁹ Na tem mestu velja pojasniti delitev hrvaške strokovne terminologije na krovni termin »kulturna dediščina« (hrv. *kulturna baština*) in poimenovanja »osnovne dediščinske enote«, ki je »kulturna

Od teh je 36 enot uvrščenih v dediščinsko zvrst »ustno izročilo, izrazi in govori« (hrv. *usmena predaja, izričaji i govori*), tj. 17 % vseh vpisanih enot.⁴⁰ Ta zvrst obsega enote, ki so neposredno povezane z jezikom – lahko so del jezikovnega ali folklornega sistema. Zanimiv je podatek, da 27 od 36 enot označuje neko obliko prostorske jezikovne zvrsti (tj. 75 %), npr. posamična štokavska, čakavska in kajkavska narečja, ni pa to edini tip vpisov te zvrsti. En vpis je namenjen hrvaškemu znakovnemu jeziku, ki mu sledita istroromunščina in tradicija esperanta.⁴¹ Jezikov ali narečij je torej 30 oz. 31 (86 % v zvrsti oz. 15 % v celotnem hrvaškem državnem registru), saj lahko naštetim dodamo tudi t. i. zlato formulo hrvaškega jezika, ki jo je pomembno omeniti iz vsaj treh razlogov: 1. kot nadredna enota vsem narečnim vpisom v register uvaja znotrajzvrstna hierarhična razmerja; 2. obsegala naj bi tudi hrvaške narečne govore, ki predtem v register niso bili vpisani, torej ne glede na to, ali je bila zanje podana pobuda narečnih skupnosti; 3. javno dostopen opis enote v registru ne pove, kaj naj bi ta »formula« pomenila. Omenjen je le njen izredni pomen za prenos in ohranjanje »hrvaške dediščine in identitete«:

Zaradi svojega izrednega pomena za ohranitev hrvaške identitete in prenos dediščine je vpis »zlate formule hrvaškega jezika ča-kaj-što« v Register kulturnih dobrin RH kot sredstva za prenos in ohranjanje dediščine in identitete nadreden vsem dosedanjim in posamičnim [narečnim] vpisom; teh ne izključuje, temveč jim omogoča vpis na Seznam zaščitenih kulturnih dobrin, spodbuja prepoznavanje in skrb za govore, za katere ne bi bilo zanimanja ali možnosti vplivati na [njihovo] ohranjanje in prenos.⁴² (Z-7412, Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske)

Vpis »zlate formule« lahko označimo za nekakšen »jezikovnodediščinski metavpis« in v tem kontekstu je povedno obvestilo, objavljeno v najstarejšem hrvaškem jezikoslovnem

---

dobrina« (hrv. *kulturno dobro*), kar je posledica neustreznosti starejšega snovnodediščinskega termina »kulturni spomenik« (hrv. *kulturni spomenik*). Anuška Deranja Crnokić je pojasnila, da je »[j]edna od ključnih promjena [...] korištenje termina „kulturno dobro“ umjesto starog termina „spomenik kulture“. Presudna činjenica za uvođenje ovog termina je uvođenje nematerijalnih kulturnih dobara uz pokretna i nepokretna kulturna dobra, s obzirom na to da se pojam spomenika veže uz materijalno dobro« (Deranja Crnokić, 2013: 34).

⁴⁰ V slovenskem Registru skupni delež enot dediščinske zvrsti »ustno izročilo in ljudsko slovstvo« znaša zgolj dobrih 8 %, pri tem pa jezikovni oz. narečni vpisi tvorijo 67 % celotne zvrsti.

⁴¹ Posebnost pri tem je, da ne gre za vpis jezikovnega sistema v register, temveč za gojenje tradicije poučevanja in razvoja umetno ustvarjenega globalnega jezika, kar odpira nove možnosti za nadaljnji razmislek o jezikovni dediščini – podobno kot pri razvoju jezikovne infrastrukture slovenskega znakovnega jezika.

⁴² Prev. R. M.; izvornik: Zbog svoje iznimne važnosti u očuvanju hrvatskoga identiteta i prenošenju baštine upis u Registar kulturnih dobara RH „zlatne formule hrvatskoga jezika ča-kaj-što“ kao sredstva prenošenja i očuvanja baštine i identiteta nadređeno je svim dosadašnjim i pojedinačnim upisima, ne isključuje ih, nego im upravo otvara pristup Listi zaštićenih kulturnih dobara, potiče prepoznavanje i skrb oko govora za koje ne bi bilo interesa ili mogućnosti poticanja na očuvanje i prenošenje.

časopisu *Jezik*, ki ga izdaja Hrvaško filološko društvo. Drago Štambuk, osrednji pobudnik vpisa enote, je »formulo« označil kot sredstvo »globljega razumevanja narave našega troedinega jezika« in kot sredstvo, ki »enako kot znamka (ang. *brand*) na enostaven in razumljiv način povzema in predstavlja bistvo hrvaškega jezika kot tridelnega jezika iz treh narečnih sestavin« (Uredništvo, 2020: 1).

Vpis »formule« v hrvaški državni register torej posredno gradi kulturnopolitični konstrukt, ki naj bi pripomogel pri uveljavljanju ideološke težnje, da se z zakonodajo zaščiti hrvaški jezik na državnem ozemlju Republike Hrvaške. To prizadevanje je usmerjeno zlasti na raven prostorskih zvrsti jezika, prek katerih se ustvarja vez z ozemeljsko razprostrtostjo in celovitostjo države. Interpretacijo podpirajo podatki iz obrazložitve hrvaškega ministrstva za kulturo z navedki iz Štambukove utemeljitve vpisa, iz katere je razvidno, da je namen »formule« z navajanjem izoliranih zgodovinskih in jezikovnih podatkov v kontekstu ideološkega narativa združiti »vso narečno raznovrstnost«, »celotno zgodovino hrvaškega jezika«, vključno s »sodobnim knjižnim jezikom« (prim. obrazložitev v Uredništvo, 2020: 3). Nadalje naj bi »formula« kot sredstvo ohranjanja in prenosa dediščine »obsegala vse govore, ki imajo nizko število nosilcev (ali starejše govorce) ali pa njihove lokalne skupnosti ne kažejo zanimanja za to vrsto kulturne skrbi« (nav. delo). Takšna praksa zbuja številna vprašanja in pomisleke o ustreznosti pobude glede na Unescove mehanizme in varstvene prakse (prim. Smeets, 2004), česar pa v okviru te razprave ne moremo vrednotiti.

V hrvaškem registru k slovstveni folklori sodijo tri enote (8 % delež med enotami zvrsti oz. malo več kot 1 % med enotami celotnega registra), in sicer legendna povedka (ohranjena v scenskih uprizoritvah), pripovedno izročilo o Veroniki Deseniški in svatbene zdravice. Poseben status imata zadnja med naštetimi vpisi: tradicija glagolice ter mikrotoponimija kraja Sveta Marija v Medmurju. Poseben primer, ki je sicer v registru nesnovne kulturne dediščine uvrščen v ločeno dediščinsko zvrst, in sicer »šege, obredi in svečanosti« (hrv. *običaji, obredi i svečanosti*), so Križevski statuti oz. »vinsko-tovariška pravila« (hrv. *Križevački statuti - vinsko-pajdaške regule*). Ti npr. vsebujejo številne folklorne obrazce, ki bi jih lahko uvrstili tudi v zvrst ustnega izročila in narečij. Pomembno je opazanje, da se enote, ki obsegajo mnogo folklornih in drugih jezikovnih sestavin, pojavljajo v več dediščinskih zvrsteh, kar ponuja izhodišče za premislek o zvrstni klasifikaciji in opisnih kategorijah, ki so v rabi v Registru.

Pri večini opisov naštetih narečnih enot je opazen neposreden prenos uveljavljene dialektološke zvrstne klasifikacije na področje varovanja kulturne dediščine, pri čemer iz večine opisov teh enot ne izvemo ničesar, kar bi jih naredilo pomembne za lokalno skupnost in zaradi česar bi si njihovi govorci želeli, da so ti govori zaščiteni (ali prepoznani). Nasploh v opisih enot v registru manjkajo podatki, ki niso izključno dialektološki⁴³ in opremljeni s trditvami, ki so bolj kot predstavitvi pomena za lokalno prebivalstvo usmerjeni k poudarku

⁴³ Za ponazoritev v celoti navajamo dva opisa narečnih enot iz hrvaškega registra:

1. Z-7477: »Novigradski je govor izrazito čakavski u svojoj intonaciji. Čuva stari čakavski inventar i prednaglasne duljine (sūdāc). Zanaganasne se duljine čuvaju i za naglaskom, ali ne i iza akuta.

pomena obstoja narečnega govora za državno (jezikovno) ideologijo, npr. s tem, da je govor pomemben za razumevanje hrvaškega knjižnega jezika (Z-3483), ali s poudarjanjem »arhaičnosti« (Z-4847) in »avtohtonosti« (Z-5396). Glede na skrajno strnjene in pomanjkljive opise ter ponavljajoče se naštevanje jezikoslovnih dejstev se pojavi vprašanje, v kolikšni meri lahko govorimo o registru dediščine oz. kdaj ta postane dialektološki register, ki funkcijsko posega na znanstveno področje, na katerem enako nalogo mnogo učinkoviteje opravljajo jezikovni in narečni atlasi. Zdi se, da je pri tem temeljna razlika v zakonodajnem zaledju, ki glede na vrsto predstavljenih vsebin v registru po dolgi verigi omogoča uveljavljanje težnj hrvaške kulturne politike, četudi so te v nasprotju s Konvencijo.⁴⁴ Take prakse vodenja registrov so dobro izhodišče za razpravo o trajnosti takšne jezikovne in kulturne politike ter o razvoju mehanizmov mednarodnega urejanja dediščine obmejnih oz. mejnih kulturnih območij.⁴⁵

RAZPRAVA

KAKO SO SE V SLOVENSKEM REGISTRU ZNAŠLA NAREČJA IN JEZIK?

Na podlagi zapisanega zanesljivega pojasnila ne moremo oblikovati, lahko pa opozorimo na tri dejavnike. O prvem sklepamo na podlagi velikih podobnosti, ki so bile ugotovljene med vpisi slovenskega in hrvaškega registra nesnovne kulturne dediščine. Razlog zanje bi se utegnil skrivati v vplivu vpisovanja narečnih govorov v hrvaški državni register, tj. praksa, ki se vsebinsko dotika tudi slovensko-hrvaških mejnih območij in je spodbudila odziv predstavnikov tega območja. Ob tem morda ni zanemarljiv podatek, da je bilo prav to območje v preteklih letih predmet obravnave slovenskih in hrvaških dialektologov (prim. Marinković, 2018; Gostenčnik, 2020). Ta razlaga pripisuje velik pomen precedenčnemu primeru prvega narečnega vpisa v Registru (EID 2-00044), ki naj bi začrtal pot poznejšim pobudam. Obenem nakazuje, da bo treba v slovenskem prostoru raziskave nujno nameniti

---

Postojanje akuta u akcenatskom inventaru pojedinoga govora snažan je dokaz njegove čakavnosti, a akut je u novigradskom govoru očuvan (pūt, jedán).«

2. Z-7447: »Lički novoštokavski ikavski govori dio su novoštokavskoga dijalekta štokavskoga narječja. Taj dijalekt obuhvaća i ikavske govore u Dalmaciji, Slavoniji te govore u Bosni i Hercegovini. Iseljeničkih novoštokavskih ikavskih govora ima u Srbiji, Mađarskoj te u Italiji gdje je veoma važna i stara moliško-hrvatska dijaspora.«

⁴⁴ Seveda je iste težnje mogoče uveljavljati tudi z le delno jezikovnimi ali povsem nejezikovnimi vpisi dediščine v državne registre (prim. Hafstein, 2018).

⁴⁵ Napore, ki so potrebni za vložitev pobud, je tudi zaradi nekompatibilnih jezikovnih politik, ki smo jih predstavili v razdelku Vloga jezika v Unescovih dokumentih o nesnovni kulturni dediščini (Smeets, 2004), morda smiselneje usmerjati v jasno omejene in opredeljene jezikovne in folklorne prakse; s tem vključimo gradivo, ki zmanjša možnosti za neustrezno interpretacijo rabe takih enot. Zgled uspešno izvedene pobude za vpis jezikovne enote kot dediščine je npr. vpis slovenskih ledinskih in hišnih imen na avstrijskem Koroškem v avstrijski državni register (gl. Piko-Rustia, 2012; *Immaterielles Kulturerbe*, 2021).

ne le razmerjem po navpični osi od zgoraj navzdol in od spodaj navzgor (tj. mednarodno : državno in lokalno : državno), temveč tudi razmerjem na vodoravni osi, kamor npr. sodijo meddržavni odnosi in vplivi državnih kulturnih politik na dediščino (ob)mejnih območij (prim. Ledinek Lozej, Pisk, 2021). Drugi dejavnik je povezan z dejstvom, da je Hrvaška Konvencijo ratificirala leta 2005 (Deranja Crnokić, 2013), torej pred Slovenijo, kar je pomenilo zgodnejši razvoj dediščinske politike. V povezavi s tem ne smemo zanemariti vpliva izmenjave medsebojnih izkušenj med slovenskimi in hrvaškimi kolegi, ki delujejo na področju urejanja nesnovne kulturne dediščine, saj je bila prav ta izmenjava ena od Koordinatorjevih prednostnih nalog v letu 2011 (Židov, 2011: 287). Tretji dejavnik vidimo zlasti v različni interpretaciji izvirnega angleškojezičnega dokumenta Konvencije, ne pa tudi spremnih študij, ki so se pojavile v letu po njenem nastanku, kar je v primeru slovenske zakonodaje leta 2007 vplivalo na vsebinsko delno neustrezen prevod v procesu ratifikacije Konvencije.

KAJ JE SLOVENSKA JEZIKOVNA DEDIŠČINA?

Če sodimo izključno po opisih in utemeljitvah enot v Registru, besedna zveza »jezikovna dediščina« kot krovni izraz obsega vse od narečne slovstvene folklore in njenih posamičnih enot do celotnih sistemov narečij in socialnih zvrsti slovenskega jezika. Pojmovanje, ki skuša ohranjati enaka merila, kakršna veljajo za presojo enot nesnovne dediščine nasploh, in je zgolj odsev statičnega stanja v Registru, v trenutni obliki več pove o motivaciji in željah pobudnikov kot o konkretnih jezikovnih/folklornih praksah, kakor se uresničujejo v lokalnih narečnih skupnostih. Na podlagi doslejšnjih razprav, slovenske zakonodaje in mednarodnih sporazumov o nesnovni kulturni dediščini ne moremo zanesljivo sklepati, *kaj* je jezikovna dediščina. Nedvomno je zamerke pojma jezikovne dediščine v zadnjih dveh desetletjih sooblikoval pojem nesnovne kulturne dediščine in z njim povezane prakse dediščinjenja. Na podlagi pregledanih razprav ugotavljamo, da ti zamerke vse do danes ostajajo eden izmed bolj spregledanih delov nesnovne kulturne dediščine. Posledica je, da različna »dediščinska merila« in formalizirani postopki upravljanja z dediščino niso nikoli poskušali ali zmogli celostno obravnavati jezikovne dediščine, kar je opazno zlasti pri vpisih jezikovnih sistemov v registre.

Čeprav do tega v razpravi ohranjamo kritično zadržano držo, kar je razvidno iz interpretacije slovenskih zakonodajnih besedil, Meril in utemeljitev posamičnih pobud, je trenutno stanje v Registru primerno izhodišče za nadaljnjo razpravo o tem, kaj slovenski jezikovni skupnosti pomeni pojem jezikovna dediščina. Šele po začetku širše diskusije bo mogoče govoriti tudi o tem, kaj s tako dediščino početi. Trenutno dejavnosti in priložniki, povezani z ohranjanjem, varstvom in promocijo nesnovne kulturne dediščine, teh vprašanj ne odpirajo, temveč posredno poudarjajo splošni pomen ohranjanja narečij (prim. Fakin Bajec idr., 2021).

SREDSTVO UPORA HEGEMONIJI KNJIŽNOJEZIKOVNE NORME?

Rajko Muršič je v kontekstu širše razprave o nesnovni kulturni dediščini poudaril vidik, ki ga v razpravah o jezikovni dediščini ne smemo zanemariti. Nesnovna kulturna dediščina se oblikuje kot »kategorija sprotnega oblikovanja istovetnosti in ožvljenega samozaupanja skupnosti,« zaradi česar »lahko postane pomembno politično, ekonomsko in pravno orodje, s katerim ponižani in razžaljeni vračajo udarce imperijem« (Muršič, 2005b: 31). Ta razmerja lahko prepoznamo v narečnih skupnostih, ki se s svojim narečjem kot priznana enota nesnovne kulturne dediščine upirajo diskriminaciji narečnih govorcev, ki izvira iz zagotovljenega prestiža slovenskega knjižnega jezika. Opažanje lahko podpremo z vsaj dvema utemeljitvama vpisov v Register, ki vsebujeta posredni referenci na razloček v statusih narečij v primerjavi s statusom knjižnega jezika (gl. solčavsko narečje in prekmursko narečje). Opozarjanje na razmerja med narečnimi govori in knjižnim jezikom se zdi ob nadaljnjem vpisovanju narečnih prvin v državne registre neizogibno, čeprav ta razmerja trenutno niso v ospredju. Pri morebitnem snovanju dolgoročne strategije za ohranjanje jezikovne dediščine torej ta vidik ne bi smel ostati spregledan. Ker so narečja inherentno vezana na določeno območje, lahko pride pri utemeljevanju vpisov do političnih tendenc, če odločevalci vpise v državne registre uporabijo za označevanje etničnega prostora – takrat lahko govorimo celo o nasprotnem procesu od opisanega, na kar nakazujejo tudi enote hrvaškega državnega registra.

GLAS SKUPNOSTI ALI GLAS VEDE?

Priprava predlogov za vpis narečij v Register zahteva sorazmerno visoko raven jezikoslovne usposobljenosti, kar smo v razpravi poudarili z referenco na terensko delo in konkretno oddajo dveh pobud Barbare Ivančič Kutin (2022). Datacija solčavskega govora, zgodovinski razvoj prekmurščine in njena medjezikovna razmerja s kajkavščino ter zgodovinski razvoj istrskobeneških govorov so primeri iz Registra, katerih podatke bi moral pred oddajo pobude jezikoslovec vsaj preveriti – teh podatkov pa je v opisih enot celo več kakor v utemeljitvah. Ta dejavnik pomeni težavo, če želimo govoriti o pobudah od spodaj navzgor (npr. Konvencija; Muršič, 2018; Židov, 2018), saj sama narečna skupnost glede na trenutno vpisane enote v Registru brez dialektološke pomoči ne more pripraviti dovolj podrobne utemeljitve. Nadalje se lahko zaplete, če se mnenja predstavnikov narečne skupnosti in dialektologov razhajajo zaradi različne perspektive (emsko : etsko) – npr. pri določanju mej ali poimenovanju prehodnih in mešanih narečij. Registru kot nejezikoslovnemu orodju navsezadnje ni treba imeti enakih ciljev, kakor jih imajo jezikoslovna znanstvena dela (slovarji, slovnice, atlasi), kar bi veljalo upoštevati in pozornost tudi v utemeljitvah usmeriti na različne jezikovne oz. narečne prakse, kot jih izvajajo in pojmujejo pripadniki skupnosti, ne pa toliko na same jezikoslovne podatke.

PROBLEMATIKA RAZMEJEVANJA ENOT

V analizi utemeljitev vpisov šestih enot slovenskega Registra smo ugotovili, da so v njih pogosto navedeni zelo splošni podatki, ki jih lahko do določene mere zapišemo za vsa slovenska narečja. Splošnost utemeljitev (in opisov) z vsakim nadaljnjim vpisom odpira široko polje pojavov – trenutni vpisi tako bolj kažejo na poskuse dediščinjenja cele vrste pojavov na določenem območju. Ohlapna določitev pojava je lahko problematična, kajti če pobudnik ne more izbrati točno določene prakse oz. enote, se lahko težave pojavijo pri tem, kako se lokalna skupnost odziva na vpise in kako pri njih poteka oblikovanje istovetnosti. Prav tako je lahko neproduktivno preozko omejevanje dediščinjenega pojava, saj omejuje možnosti za razvoj dejavnosti, povezanih s to obliko dediščine. Pri tem dodajamo, da je lahko neka folklorna enota hkrati del jezikovnega in folklornega sistema, kar pomeni, da v primeru vpisa tej enoti nadredne kategorije uveljavimo stanje, ko je en pojav uvrščen v več enot dediščine hkrati ali pa je posamezna dediščinska enota uvrščena v več dediščinskih zvrsti, na kar smo opozorili ob hrvaškem državnem registru. Kako bi bilo torej najbolje urediti domnevni predlog za vpis enote »pripovedno izročilo o Petru Klepcu«, če je to v obliki ponazarjalnega gradiva že vsebovano pri vpisu narečnih govorov, v katerih se to izročilo prenaša?

ZAMETKI DOLGOROČNIH REŠITEV

Če predpostavimo, da se stanje v zakonodaji ne prilagodi trenutnim vpisom ali Konvenciji, potem velja preudariti nekaj predlogov za razreševanje neskladij med zakonodajo in strokovno prakso. Ti predlogi morda spodbudijo vsaj razpravo o opredeljevanju strokovnjakov do slovenske jezikovne dediščine in sistemskem urejanju tega področja.

Narečja kot ena od opisnih kategorij drugih dediščinskih vpisov v Registru

Ena od možnih opredelitev jezikovne dediščine je z uvedbo kategorije za opis enot v mikrostrukturi Registra, v kateri bi bile predstavljene vse vidnejše sestavine tistih delov jezikovnih praks, ki so neposredno povezane z izvajanjem dediščinjenih praks. To bi pomenilo, da jezikovna dediščina ne more biti vpisana v Register kot samostojna enota. Ta rešitev sledi dejstvu, da lahko le redke enote nesnovne kulturne dediščine obstajajo brez jezikovnega uresničevanja – pa naj gre za ustni prenos veščin (gl. Register: Zezenje po štetih nitih, 2-00104; Peka potic, 2-00098) ali za jezikovne sestavine ritualnih praks (gl. Register: Obisk dedka Mraza, 2-00077; Vleka ploha, 2-00082).

Vpisovanje praks varovanja in oživljanja, povezanih z narečji

V okviru skupne pobude za vpis bi bilo mogoče pripraviti novo (krovno) enoto nesnovne kulturne dediščine, opredeljeno kot skrb za ohranjanje raznovrstnosti slovenskih narečij in njihovo promocijo, v kateri se lahko prepoznajo številne narečne skupnosti in društva,

ki na lokalni ravni organizirajo narečne prireditve, natečaje narečnih literarnih del, vodijo spletne dnevnike o lokalnem okolju, zbirajo narečne besede ipd. Takšna rešitev bi lokalni skupnosti lahko pomagala, da se poveže s strokovnjaki – etnologi, jezikoslovci in študenti, ki so se v okviru projektov ali samostojnih pobud trudili okrepiti njihovo navzočnost v digitaliziranem svetu (prim. Mrvič, Zupančič, 2021). Vpis bi se lahko npr. v marsičem zgledoval po organizaciji opisa enote »Gibanje Bralna značka«, raziskovanju slovenskih narečij in sodelovanju med govorniki in jezikoslovci pa bi lahko sledili do začetkov slovenske dialektologije v 19. stoletju. Z vpisi takih praks bi se morda uspeli izogniti ustvarjanju razlik med narečji, ki se vseskozi neustavljivo spreminjajo, ter problematičnemu vpisovanju jezikovnih sistemov. Poudarek vsebine Registra bi z abstraktnega sistema prenesli na dejavnosti lokalnih skupnosti, namenjene izražanju in ustvarjanju v lastnem narečju, same skupnosti pa bi bilo mogoče enakovredno navesti kot nosilce.

Vpisovanje (slovstveno)folklornih enot

Kristin Kuutma je predložila eno od možnih terminoloških ureditev dediščine z ločevanjem rabe termina *folklor*a v znanstvenoraziskovalnem prostoru in termina *dediščina* v političnem oz. javnem prostoru, pri čemer je lahko njuna raba zamenljiva. To odpira vprašanje nerazrešene problematike medsebojne izmenljivosti pojmov na konceptualni ravni (Kuutma, 2014: 51–52). V slovenskem kontekstu se glede na zakonodajno in strokovno dokumentacijo kljub temu zdi, da bi bilo vpisovanje pojavov slovstvene folklorne (oz. z njimi povezanih praks) namesto jezikovnih sistemov veliko primernejše, saj ni v nasprotju z nobenim od zakonodajnih ali strokovnih določil. Potencial vpisa celotnega sistema slovstvene folklorne nekega območja se bo v prihodnjih letih morda pokazal na primeru bovške slovstvene folklorne (Ivančič Kutin, 2022). Številnejše pobude za vpis pojavov slovstvene folklorne pa bi najverjetneje oživile tudi razpravo o klasifikaciji dediščinskih enot in zvrsti (gl. npr. opombo 28 in Stanonik, 2001; Terseglav, 2005). Morebitna namera o sistematičnem vpisovanju slovstvene folklorne kot jezikovne oz. tudi jezikovne dediščine bi v primeru uresničitve dodatno okrepila potrebo po posodobitvi in prilagoditvi Meril. Po tem predlogu bi torej vpisovali izvedbe različnih žanrov slovstvene folklorne s konkretnimi besedili besednega ustvarjanja. Pri tem bi lahko nastali številni tekstološki problemi, zlasti pri poskusih promocije ali predstavljanja take jezikovne dediščine (prim. Goody, 2004), kar pa ni nerešljivo in glede na neznanstvena dediščinska merila predvideva le manjše prilagoditve, dokler so skladne z etičnimi vodili (prim. Merila). Nekoliko več pozornosti zahteva vprašanje opredelitve nosilcev – pri kratkih folklornih žanrih bi lahko za nosilca označili kar skupnost (kakor zdaj pri narečjih), pri pripovednih žanrih pa bi bilo mogoče dodatno poimenovati posamične pripovedovalce (kakor zdaj pri nosilcih rokodelskih in obrtniških znanj). Prednost tega predloga je, da bi bilo z vpisovanjem enot in žanrov mogoče zajeti tudi pojave, ki segajo v več narečij hkrati.

SKLEP

Razprava prinaša rezultate kratke vsebinske analize zakonodajnih in strokovnih besedil, ki so se v Sloveniji v minulih dveh desetletjih pojavila v povezavi s pojmom jezikovne dediščine. Razen premisleka in posamičnih predlogov bi morali za oblikovanje podrobnejših in natančnejših izsledkov o ureditvi tega (pod)področja nesnovne kulturne dediščine v razpravo nujno vključiti podatke terenskih raziskav. Teh trenutno še nimamo. Glede na uvodoma pojasnjeno kritično zadržano držo, podprto v t. i. agnostičnem pristopu k preučevanju dediščine, nam tako za celosten pregled umanjka predvsem prva od treh navedenih komponent po Brumannu (2014: 180) – enakovredna obravnava posameznikov in njihovih osebnih izkušenj z dediščinskimi praksami. Odsotnost razprav v znanstvenih disciplinah, ki dediščinjene pojave sicer od nekdanj uvrščajo med osrednje predmete svojega raziskovanja (npr. etnologija, kulturna antropologija, folkloristika), se je v tujini pokazala kot neproduktivna praksa, ki povzroča inercijo s pomanjkanjem izmenjave mnenj, interesa in privzeto kritiko (prim. Fournier, 2021: 32). To lahko privede do dolgotrajnih posledic tudi za lokalne skupnosti, ki imajo, sodeč po utemeljitvah v Registru, visoka in marsikdaj utemeljena pričakovanja. Razprava naj torej v tej obliki vsaj nekoliko ublaži to odsotnost in obenem služi kot izhodišče za nadaljnje obravnave pojavov, zbranih pod oznako »jezikovna dediščina«.

VIRI

UNESCOVA DOKUMENTACIJA IN SEZNAMI

- Unesco. 2001. *Universal Declaration on Cultural Diversity*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-cultural-diversity> (2. 5. 2022). [Slovenski prevod: Unesco. 2016. *Splošna deklaracija o kulturni raznolikosti*. Prev. Izobraževalni center Eksena. <https://www.eksena.si/splosna-deklaracija-o-kulturni-raznolikosti> (2. 5. 2022).]
- Unesco. 2003 [2020]. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. 2020 Edition*. <https://ich.unesco.org/en/basic-texts-00503> (1. 5. 2022). [Slovenski prevod Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine v MKVNKD, 2007.]
- Unesco. 2005. *The Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions*. <https://en.unesco.org/creativity/convention> (5. 5. 2022). [Slovenski prevod: MKRKI. 2006. Konvencija o varovanju in spodbujanju raznolikosti kulturnih izrazov. *Uradni list RS* 2006 (22). <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/76907> (4. 5. 2022).]
- Unesco. 2006. *Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity: Proclamations 2001, 2003 and 2005* [Mojstrovine ustne in nesnovne dediščine človeštva. Razglasitve 2001, 2003 in 2005]. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000147344> (1. 5. 2022).
- Unesco. 2008. Language, dance and music of the Garifuna. V *Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*. <https://ich.unesco.org/en/RL/language-dance-and-music-of-the-garifuna-00001> (4. 5. 2022).

- Unesco. 2009. Whistled language of the island of La Gomera (Canary Islands), the Silbo Gomero. V *Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity*. <https://ich.unesco.org/en/RL/whistled-language-of-the-island-of-la-gomera-canary-islands-the-silbo-gomero-00172> (4. 5. 2022).
- Unesco. 2008–. *Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity* [Reprezentativni seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva]. <https://ich.unesco.org/en/lists> (2. 5. 2022).

SLOVENSKA ZAKONODAJA IN DOKUMENTACIJA KOORDINATORJA ZA VARSTVO NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE

- Merila za vpis v Register nesnovne kulturne dediščine. 2016, 2021. Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine. http://www.nesovnadediscina.si/sites/default/files/merila_za_vpis_junij_2021.pdf (10. 5. 2022).
- MKRKI. 2006. Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju in spodbujanju raznolikosti kulturnih izrazov. *Uradni list RS* 2006 (22). <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/76907> (4. 5. 2022).
- MKVNKD. 2007. Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine. *Uradni list RS* 2008 (2). <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina?urlmpid=20082> (8. 5. 2022).
- Pobuda za vpis v Register nesnovne kulturne dediščine. 2021. Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine. http://www.nesovnadediscina.si/sites/default/files/pobuda_za_vpis_v_register_junij_2021.docx (10. 5. 2022).
- Pravilnik o delovanju Delovne skupine Koordinatorja varstva nesnovne kulturne dediščine. 2021. Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine. http://www.nesovnadediscina.si/sites/default/files/pravilnik_o_delovanju_ds_junij_2021.pdf (11. 5. 2022).
- Pravilnik o registru kulturne dediščine. 2009. *Uradni list RS* 2009 (66). <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200966&stevilka=3056> (9. 5. 2022).
- Pravilnik o seznamih zvrsti dediščine in varstvenih usmeritvah. 2010. *Uradni list RS* 2010 (102). <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2010102&stevilka=5232> (9. 5. 2022).
- ZVKD-1. 2008. Zakon o varstvu kulturne dediščine. *Uradni list RS* 2008 (16), 2008 (123) [ZVKD-1A], 2011 (8) [ORZVKD39], 2012 (90) [ZVKD-1B], 2013 (111) [ZVKD-1C], 2016 (32) [ZVKD-1D]. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-01-0485/zakon-o-varstvu-kulturne-dediscine-zvkd-1?h=ZVKD-1> (8. 5. 2022).
- Živa kulturna dediščina Slovenije*. 2010. Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU. <http://www.zkds.si> (11. 10. 2022).

NACIONALNI SEZNAMI NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE

- Immaterielles Kulturerbe in Österreich Eintragungen 2020–2021 / Intangible Cultural Heritage in Austria Elements inscribed in 2020–2021*. 2021. Wien: Österreichische UNESCO-Kommission. https://www.unesco.at/fileadmin/Redaktion/Kultur/IKE/Publikationen/Broschuere_IKE_2021_Kern__einzelseiten_.pdf (16. 10. 2022).
- Jerin, Anja in Nena Židov, ur. 2021. *Register nesnovne kulturne dediščine Slovenije (2008–2021)*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Register nesnovne dediščine kot del enotnega registra kulturne dediščine. CRP »Konkurenčnost Slovenije 2006–2013«. Šifra projekta V6-0276. 2008. <http://www.zkds.si/filelib/crp/elaborat.pdf> (16. 10. 2022).

- Register nesnovne kulturne dediščine. Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine. <http://www.nesnovnadediscina.si/sl/register> (1. 5. 2022).
- Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. <https://registar.kulturnadobra.hr> (1. 5. 2022).
- Seznam registriranih enot nesnovne dediščine. Nesnovna dediščina. Portal GOV.SI. <https://www.gov.si/teme/nesnovna-dediscina> (25. 4. 2022).

VIDEO

- Govori ob Čabranki in zgornji Kolpi. *YouTube*, uporabnik: Slovenski etnografski muzej. 30. 11. 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=d-ibkINPAH8> (10. 5. 2022).

REFERENCE

- Babič, Saša. 2015. *Beseda ni konj: Estetska struktura slovenskih folklornih obrazcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789612547660>.
- Bendix, Regina. 1997. *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Bendix, Regina. 2021. Life Itself: An Essay on the Sensory and the (Potential) End of Heritage Making. *Traditiones* 50 (1): 43–51. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500104>.
- Brumann, Christoph. 2014. Heritage Agnosticism: A Third Path for the Study of Cultural Heritage. *Social Anthropology* 22 (2): 173–188. DOI: <https://doi.org/10.1111/1469-8676.12068>.
- Delak Koželj, Zvezda. 2005. Etnologija in kulturna dediščina: Definicije, vloge, pomeni. V *Dediščina v rokah stroke*, ur. Jože Hudales in Nataša Visočnik, 11–22. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Deranja Crnokić, Anuška. 2013. Nastanak Registra kulturnih dobara – povijest i sadašnjost inventariziranja kulturne baštine u Hrvatskoj. V *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* (37–38), 25–38. Zagreb: Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine.
- Dolžan Eržen, Tatjana, Ingrid Slavec Gradišnik in Nadja Valentinčič Furlan, ur. 2014. *Interpretacije dediščine*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Fakin Bajec, Jasna. 2011. *Procesi ustvarjanja kulturne dediščine: Kraševci med tradicijo in izzivi sodobne družbe*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Fakin Bajec, Jasna idr. 2019. *Dediščina v akciji: Poti in načini vključevanja mladih v obranjanje in interpretacijo dediščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506010>.
- Fikfak, Jurij. 2021. Dediščine: Perspektive in prakse / Heritages: Perspectives and Practices. *Traditiones* 50 (1): 7–14. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500101>.
- Fikfak, Jurij in Božidar Jezernik, ur. 2021. *Dediščina prve svetovne vojne: Reprezentacije in reinterpretacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. DOI: <https://doi.org/10.4312/9789610604143>.
- Fournier, Laurent Sébastien. 2021. Current and Future Developments in Heritage Studies: From “Retrotopia” to “Prospective”. *Traditiones* 50 (1): 29–41. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500103>.

- Golež Kaučič, Marjetka. 2021. Jezik govora, jezik pesmi: Med narečjem, nadnarečjem in standardnim jezikom. *Traditiones* 50 (2): 55–78. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500204>.
- Goody, Jack. 2004. The Transcription of Oral Heritage. *Museum International* 56 (1–2): 91–96. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00462.x>.
- Gostenčnik, Januška. 2020. Kostelsko narečje. *Slavistična revija* 68 (3): 353–372. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/3871>.
- Hafstein, Valdimar T. 2012. Cultural Heritage. V *A Companion to Folklore*, ur. Regina F. Bendix in Galit Hasan-Rokem, 500–519. Chichester: Wiley-Blackwell. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118379936.ch26>.
- Hafstein, Valdimar T. 2018. *Making Intangible Heritage: El Condor Pasa and Other Stories from UNESCO*. Bloomington: Indiana University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv4v3086>.
- Hudales, Jože in Nataša Visočnik, ur. 2005a. *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Hudales, Jože in Nataša Visočnik, ur. 2005b. *Dediščina v rokah stroke*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Hudales, Jože in Rajko Muršič. 2005. Uvod: Od razmisleka do rokovanja z dediščino. V *Dediščina v rokah stroke*, ur. Jože Hudales in Nataša Visočnik, 11–22. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Ivančič Kutin, Barbara in Monika Kropelj Telban. 2018. Ohranjanje nesovne kulturne dediščine z lokalnimi pripovedmi v prostoru. *Traditiones* 47 (3): 103–115. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2018470307>.
- Ivančič Kutin, Barbara in Monika Kropelj Telban. 2021. Lokalne pripovedi z Bistriškega Pohorja med kulturno dediščino in literarizacijo. *Traditiones* 50 (1): 173–194. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500110>.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2022. Govorjeno (ustno) jezikovno izročilo v slovenskem Registru nesovne kulturne dediščine in odnos domačinov na primeru vpisanih enot z Bovškega. V *Savremena srpska folkloristika* 11, 113–128. Novi Sad: Centar za istraživanje srpskog folklor, Odsek za sprsku književnost, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
- Jezernik, Božidar. 2005. Preteklost in dediščina. V *Dediščina v očeh znanosti*, ur. Jože Hudales in Nataša Visočnik, 11–24. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Jezernik, Božidar, ur. 2010. *Kulturna dediščina in identiteta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Jezernik, Božidar in Jurij Fikfak. 2018. Kulturna dediščina prve svetovne vojne. *Traditiones* 47 (1): 7–32. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio20184701>.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 2004. Intangible Heritage as Metacultural Production. *Museum International* 56 (1–2): 221–222. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00458.x>.
- Koželj, Zvezda. 2005. Nesovna kulturna dediščina in njeno varstvo. V *Nesovna kulturna dediščina*, ur. Damjana Prešeren in Nataša Gorenc, 8–12. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Križnar, Naško, ur. 2010. *Živa kulturna dediščina se predstavi*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Križnar, Naško. 2012. Ustvarjalci, raziskovalci in uporabniki nesovne kulturne dediščine v luči državnega seznama žive kulturne dediščine. *Traditiones* 41 (2): 183–191. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2012410213>.
- Kulick, Don in Bambi B. Schieffelin. 2004. Language Socialization. V *A Companion to Linguistic Anthropology*, ur. Alessandro Duranti, 349–368. Chichester: Blackwell Publishing.

- Kuutma, Kristin. 2016. From Folklore to Intangible Heritage. V *A Companion to Heritage Studies*, ur. William Logan, Máiréad Nic Craith in Ullrich Kockel, 41–54. Malden: Wiley-Blackwell. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781118486634.ch3>.
- Ledinek Lozej, Špela in Marjeta Pisk. 2021. Collections, Walks, and Cultural Landscapes: Slovenian–Italian Cross-Border Heritage Initiatives. *Traditiones* 50 (1): 79–105. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500106>.
- Ledinek Lozej, Špela in Nataša Rogelja Caf. 2020. Živeti s Šavrinko. *Heriskop* 1 (1). <https://dediscina.zrc-sazu.si/sl/2020/09/ziveti-s-savrinko/#page-content>.
- Lowenthal, David. 2015. *The Past Is a Foreign Country – Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marinković, Marina. 2018. *Kajkavski govori istočnoga Gorskoga kotara*. Zagreb, Delnice: Hrvatska sveučilišna naklada, Matrica Hrvatska, Ogranak.
- Morgan, Marcyliena. 2004. Speech Community. V *A Companion to Linguistic Anthropology*, ur. Alessandro Duranti, 3–22. Chichester: Blackwell Publishing. DOI: <https://doi.org/10.1002/9780470996522.ch1>.
- Moseley, Christopher, ur. 2010. *Atlas of the World's Languages in Danger*. Pariz: UNESCO Publishing.
- Mrvič, Rok in Špela Zupančič. 2021. Tri spletne aplikacije o slovenskih narečjih. *Slovenščina* 2.0 9 (1): 236–261. DOI: <https://doi.org/10.4312/slo2.0.2021.1.236-261>.
- Muršič, Rajko. 2005a. Uvod: H kritiki ideologije dediščinstva ter slepega enačenja znanosti in stroke. V *Dediščina v očeh znanosti*, ur. Jože Hudales in Nataša Visočnik, 7–10. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Muršič, Rajko. 2005b. Kvadratura kroga dediščine: Toposi ideologij na sečišču starega in novega ter tujega in domačega. V *Dediščina v očeh znanosti*, ur. Jože Hudales in Nataša Visočnik, 25–39. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Muršič, Rajko. 2018. Od izročil do nesnovne kulturne dediščine: Politične, gospodarske in skupnostne razsežnosti dediščinjenja. *Etnolog* 28: 15–40.
- Piko-Rustia, Martina. 2009. Vprašanja nesnovne dediščine pri Slovencih na Koroškem in v preostalem zamejstvu. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49 (1–2): 132–134.
- Piko-Rustia, Martina. 2018. Vpis slovenskih ledinskih in hišnih imen v seznam nesnovne kulturne dediščine Avstrije. *Etnolog* 28: 63–83.
- Poljak Istenič, Saša. 2014. Kulturna dediščina v slovenskem političnem diskurzu: Opredelitve in obravnave dediščine v državnih dokumentih. V *Interpretacije dediščine*, ur. Tatjana Dolžan Eržen, Ingrid Slavec Gradišnik in Nadja Valentinčič Furlan, 43–54. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Prešeren, Damjana in Nataša Gorenc, ur. 2005. *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Slavec Gradišnik, Ingrid. 2006. Janez Bogataj idr., Nesnovna kulturna dediščina [knjižna ocena]. *Traditiones* 35 (1): 273–277. <https://ojs.zrc-sazu.si/traditiones/article/view/1431>.
- Slavec Gradišnik, Ingrid. 2012. Uvod [Cultural Heritage / Kulturna dediščina]. *Traditiones* 41 (2): 5–8. <https://ojs.zrc-sazu.si/traditiones/article/view/1354/1117>.
- Slavec Gradišnik, Ingrid. 2014. V objemih dediščin. V *Interpretacije dediščine*, ur. Tatjana Dolžan Eržen, Ingrid Slavec Gradišnik in Nadja Valentinčič Furlan, 8–24. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Smeets, Riëks. 2004. Language as a Vehicle of the Intangible Cultural Heritage. *Museum International* 56 (1–2): 156–165. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1350-0775.2004.00470.x>
- Smith, Laurajane. 2006. *Uses of Heritage*. London, New York: Routledge.

- Stanonik, Marija. 2001. *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanonik, Marija. 2015. Slovenski pregovori kot kulturna dediščina: Klasifikacija in redakcija korpusa. *Traditiones* 44 (3): 171–214. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2015440309>.
- Šekli, Matej. 2015. Slovanski knjižni mikrojeziki: Opredelitev in prikaz pojava znotraj slovenščine. V *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, ur. Hotimir Tivadar, 93–100. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <https://centerslo.si/knjige/gradiva/seminarski-in-simpozijiski-zborniki/51-ssjlk-2015/51-ssjlk>.
- Terseglav, Marko. 2005. Kratke prozne oblike: Pregovori. Reki, rekla, sentence, grafiti. Uganke. Šaljivke ali vici. V *Nesnovna kulturna dediščina*, ur. Damjana Prešeren in Nataša Gorenc, 51–62. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Testa, Alessandro. 2016. From Folklore to Intangible Cultural Heritage: Observations about a Problematic Filiation. *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* 119 (3–4): 221–243.
- Testa, Alessandro. 2021. The Anthropology of Cultural Heritage in Europe: A Brief Genealogy from the Desk (1970–2020) and Empirical Observations from the Field (2010–2020). *Traditiones* 50 (1): 15–28. DOI: <https://doi.org/10.3986/Traditio2021500102>.
- Uredništvo. 2020. Hrvatska narječja proglašena nematerijalnim kulturnim dobrom. *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 67 (1): 1–4.
- Židov, Nena. 2011. Od Unescove konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine do Registra žive kulturne dediščine na Slovenskem. *Etnolog* 21: 281–292.
- Židov, Nena. 2014. Nesnovna kulturna dediščina Slovenije: Dileme pri varovanju v luči Unescove konvencije. V *Interpretacije dediščine*, ur. Tatjana Dolžan Eržen, Ingrid Slavec Gradišnik in Nadja Valentincič Furlan, 150–161. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Židov, Nena. 2018. Težave Slovenije pri varovanju nesnovne kulturne dediščine v luči Unescove Konvencije (2003). *Etnolog* 28: 41–62.
- Židov, Nena. 2020. Nesnovna kulturna dediščina in muzeji. *Etnolog* 30: 49–67.

MOTHER LANGUAGE AS INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE?:
THE PROBLEM OF LINGUISTIC HERITAGE ON THE EXAMPLE OF
INSCRIPTIONS IN THE REGISTER OF INTANGIBLE CULTURAL
HERITAGE

The Register of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Slovenia took shape from 2008 to 2012 and has now been in its current form for about ten years. Since 2015, a recurring practice of inscribing language or dialect systems as intangible cultural heritage elements has been observed in Slovenia, which contradicts UNESCO international documents, particularly the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2003). The practices related to the Slovenian National Register are not an isolated case in this respect, as certain protection practices in neighboring States Parties (Croatia, Austria) have also shown signs of similar inconsistent policies for the protection of intangible cultural heritage in their

registers. These circumstances call for a critical analysis of the emerging “linguistic heritage” field to understand how and why these inscriptions were made. The questions of “how” and “why” will help us contextualize and better understand the beginnings of Slovenian policy on the institutionalization of linguistic heritage in the last decade. Against the background of these questions, the article critically examines the key Unesco documents on intangible cultural heritage, all relevant legal bases of Slovenian legislation in this field, as well as selected Slovenian and foreign articles in the field of intangible cultural heritage that have dealt with linguistic heritage issues to a greater or lesser extent. A critical analysis of the language and dialect elements in the Slovenian Register reveals potentially problematic areas that point to a lack of a systemic approach and that need to be addressed in the long term to avoid the risk of possible ideological misuse and redundant or mutually exclusive solutions. This article aims to take a step towards opening a broader debate on Slovenian linguistic heritage policy.

Asist. Rok Mrvič, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana, rok.mrvic@zrc-sazu.si

---

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Etnološke, antropološke in folkloristične raziskave vsakdanjika* (P6-0088), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.